

banka ve

EKONOMİK

yorumlar

AYLIK DERGİ • EYLÜL 1990 • YIL: 27 • SAYI: 9 • 4000 LİRA (KDV DAHİL)

Okurlara Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler (İç) / 4

EKONOMİK YORUMLAR / 5

Prof. Dr. Erdoğan Alkin

Dr. Orhan Altan

Prof. Dr. Yıldırım Kılış

Kemal Kurdaş

Prof. Dr. Dünder Sağlam

Sermaye Piyasası / 21

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bolak

Özelleştirme Tercihi:

Bir Analiz / 27

Coşkun Can Aktan

Dış Basından / 37

Doç. Dr. Nilsen Altıntaş

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 40

Türkiye'de İhracat Kredileri ve
Türk Eximbank Uygulamaları / 41

M. Metin Artukoğlu

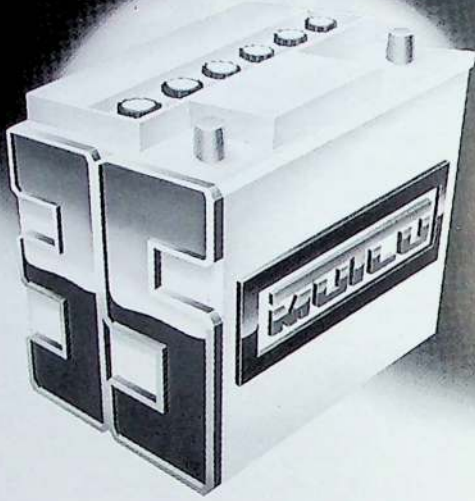
Ayın Ekonomik Olayları / 51

Dr. Yıldırım Kılış

Yeni Yayınlar / 55

M. Tarık Yaşa

TÜRK TOPLUMUNUN
TÜKETİME YÖNELMESİ VE
SONUÇLARI

TÜRKİYE'DE 35 YILDIR MUTLU AKÜ VAR...

Ulusal Akü
Mutlu,
uluslararası
pazarda da
10 yıldan
beri
üstünlüğünü
kanıtlamıştır.

Starter Aküleri

Yıl 1945
Mutlu A.Ş. kuruldu.

Yıl 1955
Mutlu, Türkiye'nin ilk aküsünü üretti.

Yıl 1990

Bugün, Türkiye'de gücün gerektiği her yerde Mutlu Akü var. Karada otomobillerden TIR'lara, denizde yatılardan teknelere, yerüstünde dizel lokomotiflerden, yeraltındaki madenlerimize, tünellerimize...

Her yerde..

Haberleşmeden güç istasyonlarına, ulaşımdan kontrol sistemlerine, sulama ve pompa istasyonlarından emniyet aydınlatmalarına... Gücün gerektiği her alanda 980'li aşkın bayi zinciri ile Mutlu Akü var... Mutluluk var...

Sabit Yedek Aküleri

Cekli Aküleri

Madencilik Aküleri

MUTLU SORUMLULUK TAŞIR

"Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın!"

Bulutların üzerinden yeryüzüne süzülürcesine özgür ve sessiz... Yükseklerle, çok yükseklerle tırmanırçasına atak ve güçlü... Geniş ufuklara egemen olmak... aydınlık, ferah bir dünyada sınırsızlığı yaşamak... Varolduğunu hissetmek... Renault 21... Olağanüstü bir duygu bu.

21 yüzyılı başlatan teknolojik gelişmeyi Renault 21'ler sergiliyor. Dış görünüşleri mükemmel, her an şahlanmaya hazır soylu bir yarış atı gibi. Renault 21'ler Türkiye'ye üç aya üç tepe sunuluyor.
Renault 21... Renault 21 Manager...
Renault 21 Concorde...
Ve üçü de 1991 model.

Renault 21 ve Renault 21 Manager'ın motor hacmi 1700 cc... Renault 21 Concorde'un motoru ise 2000 cc., üstelik enjeksiyonlu. Hızlan 200 km/y'a aşiyor; güçleri 135 Hp'a ulaşıyor. Renault 21'ler geniş iç mekanlarıyla sürücülere ve yolculara **olağanüstü bir konfor**, enişilmez güçleriyle **olağanüstü bir dinamizm** sunuyorlar. Bütün Renault'lar gibi Renault 21'ler de Türkiye'nin en büyük satış sonrası teşkilatının servis ve yedek parça güvencesine sahip.

Uluslararası standartlarda üstün **kalitesi**, geniş ve aydınlık iç mekanı.. 7 fonksiyonlu bilgisayarı.. enjeksiyonlu motoru.. hem hidrolik, hem yükseklik ayarlı direksiyonu.. uzaktan kumandalı merkezi kilit sistemi

ve sürüş güvenliğiyle Renault 21, bütün kavramları değiştirecek.. yeniden yapatacak.

Ozgür olmak.. Hızın.. gücün.. konforun tadına varmak... Özlemleri.. tutkulan aşmak... Varolduğunu hissetmek...

Renault 21.
Olağanüstü bir otomobil bu...
Tanıyın!
Olağanüstü bir duygu bu...
Yaşayın!

RENAULT
"Yaşanacak Otomobiller"

Renault 21   Renault 21 Manager   Renault 21 Concorde

'91 Model

selin®

LIMON KOLONYASI

*Doğanın
Saf Damlası ...*

Bir yaşantı düşünün ... Serinlik ormanında ...

Kokular pınarında ...

Doğanın kaynağında.

Selin'in her damlasında
bir doğa parçası gizlidir.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
KEMAL KURDAŞ

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Prof. Dr. Erdoğan Alkin
• Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun
• Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Dr. Metin Berk •
Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu
• Prof. Dr. Nasuhi Bursalı • Ege Cansen • Halük
Ceyhan • Prof. Dr. Lâtif Çakıcı • Mehmet Gün Çalı-
lıca • Şinasi Çelikkol • Özer U. Çiller • Büle-
nd Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu
• Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Kaya Er-
dem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr.
Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof.
Dr. Emre Gönensay • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu •
Erhan Işıl • Prof. Dr. Halük A. Kabaaloğlu • Prof.
Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaçoğlu •
Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman •
Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel •
Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Nuh Kuşçulu • Prof.
Dr. Erol Marısalı • Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof.
Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin
Neng • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan •
M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özil-
han • Selâhattin Özmen • Prof. Dr. Ergun Özsunay
• Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy •
Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof.
Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun •
Prof. Dr. Kemal Tosun • Fikret M. Tuncer • Nezir
Tuñçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şe-
ref Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ül-
kem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın •
Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Basım-Yayım Danışmanı
M. Tanık Yaşo

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Bu sayının "Ekonomik Yorumlar" bölümünde, "Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi ve Sonuçları" konu-
su üzerinde duruluyor. Ülkemiz açısından son derece
nazik olan bu konu, öncelikle bazı soruları çağırıyor:
Tüketim neden artıyor? Türk toplumunun tüketimi
yöneldiğini açığa vuran bazı belirtiler ya da göster-
geler var mı? Toplum tüketime kendiliğinden mi yöne-
liyor, yoksa yönetiliyor mu? Toplumun tüketime yöne-
lmesi sakıncalı mıdır? Üretken bir toplumun bireylerini
tüketimden zor kullanarak ya da baskı rejimi ile caydır-
mak olası mıdır?

"Açık Oturum"a katılan değerli konuşmacılarımız, yu-
karıda bir bölümünü özetlediğimiz soruları cevaplamak-
la kalmıyorlar, ilginç açıklamalarda da bulunuyorlar.
Türkiye'nin, uzun vadede makul ve sürekli bir büyüme-
yi sağlayabilmek, -son Körfez olayından da etkilene-
cek- yeni bir bunalıma düşmemek için, tasarruf potan-
siyelinden yararlanması, tüketimi teşvik edici değil cay-
dırıcı makro-ekonomik politikalar gütmesi gerekir. Oysa
ithalatın liberasyonu, gümrüklerin indirilmesi, kısıtlama-
la sınırlamaların azaltılması, fazla değerlenmiş kur
politikası, Türkiye'de tüketimi özendirmiştir. Dışarıdan
gelen kısa vadeli sıcak para akımı, mevduat faizlerinin
düşmesine yol açmıştır. Özellikle tüketim mali ithalatın-
da büyük bir hızlanma vardır. Tüm bu gelişmeler, bi-
reyleri tasarrufa değil tüketime itmektedir. Ayrıca, bu
yılın yüksek büyüme hızını da talebin sürüklediği ileri
sürülmektedir. Türkiye, hiç değilse kısa dönemde, Kör-
fez krizinin yarattığı yeni petrol şokunu atlatabilmek
için, tüketime değil tasarrufa yönelmek zorundadır.

Öte yandan Dergi'de yer alan diğer yazıların da, her za-
man olduğu gibi, ilginizi çekeceğini ümit ediyoruz. On-
ları ve bu arada özellikle "Türkiye'de İhracat Kredileri
ve Türk Eximbank Uygulamaları" başlıklı yazıyı oku-
manızı salık veriyoruz.

Saygılarımızla,

AYLIK DERGİ EYLÜL 1990 YIL : 27 SAYI: 9 4000 LİRA (KDV DAHİL)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON :
526 34 11 YAZIŞMA : P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'de çıkan yazılar kaynak göster-
mek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1990 İÇİN YILLIK ABONE : 48.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 24.000 TL •
İLAN FİYATLARI : Arka Kapak 1.000.000 TL, Ön Kapak İçi 600.000 TL, Arka Kapak İçi 500.000 TL, Tam Sayfa
(Ekonomik Yorumlar bölümü öncesi ve içi) 400.000 TL, Tam Sayfa 350.000 TL, Yarım Sayfa 200.000 TL, Çeyrek
Sayfa 100.000 TL, Renk Farkı 250.000 TL. • NOT: İlan fiyatlarının % 10 oranında KDV ilave edilecektir. • BAN-
KA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Türbe Şubesi 443, İş Bankası Türbe Şubesi 15410, Yapı Kredi Çem-
berlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ VE GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Tele-
fon: 526 55 98 • BASKI : Teknografik Matbacılık A.Ş., Telefon: 522 41 65 • CİLT : GÜRKAN, Tel. : 568 96 38
• BASKI TARİHİ : 30 Eylül 1990 • SAYISI : 5000

ekonomik göstergeler

	1988	1989	1990		
			Nisan	Mayıs	Haziran
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	3689.3	5976.9	6419.0	6607.0	7098.0
Banknot Miktarı (milyar TL.)	4485.1	8365.4	10810.6	10071.6	13137.1
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL.)	5142.3	6699.1	6627.8	6514.2	7209.3
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL.)	2081.9	2564.9	2907.5	2629.9	3186.9
BANKALAR (milyar TL.)					
Toplam Mevduat	28972.4	48234.9	48953.6	51701.9	
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	6528.8	9627.9	8819.2	9862.8	
Tasarruf Mevduatı	12711.3	22831.4	24859.5	25486.6	
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	1878.7	3377.1	3482.2	3599.7	
Vadeli Tasarruf Mevduatı	10382.6	19454.3	21377.3	21886.9	
Mevduat Sertifikası	1251.1	1978.4	2121.5	2141.1	
Resmî Kuruluş Mevduatı	1485.8	1698.8	2299.9	3089.0	
Banklar Mevduatı	3263.2	4262.9	2839.2	2435.4	
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	3732.1	7835.6	8014.4	8687.0	
Döviz Tevdiatı	9411.3	14170.3	16863.0	15854.7	
Toplam Krediler	27750.7	46046.6	45288.8	51440.6	
Tarım	4498.1	7364.1	7678.6	7640.3	
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3967.9	6190.7	6010.7	6130.0	
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	931.6	1496.5	1640.6	1743.0	
Gayrimenkul (İpotek Karşılığı)	2426.7	3453.4	3622.5	3672.4	
Denizcilik	91.4	105.2	115.0	111.2	
Turizm	-	780.6	850.8	885.5	
Diğer İhtisas Kredileri	-	34.9	25.6	30.5	
Ticari, Sınal, Salır	15934.9	27436.7	29239.8	31227.6	
PARA ARZI (milyar TL.)	11243.3	20358.3	21963.0	21566.0	24653.0
FİYATLAR (DİE Toptan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	1274.2	2140.8	2568.3	2626.5	2664.2
Tarım (Genel)	1073.9	2019.8	2659.4	2680.6	2685.9
İmalat Sanayii (Genel)	1345.5	2157.7	2456.9	2528.0	2573.9
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	-	348.6	424.0	437.3	443.6
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	-	-	444.8	414.0	420.4
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	14339.7	15726.6	6048.0	8038.7	9605.4
Dışsatım (FOB)	11662.1	11627.3	3846.3	4768.0	5722.6
İşçi Dövizleri	1755.0	3040.0	848.0	1116.0	

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışı dahilidir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Sosyal güvenlik kurumları mevduatı, Ekim 1988'den itibaren, Resmî Kuruluşlar Mevduatı'ndan Diğer Kuruluşlar Mevduatı (Salır Mevduat) grubuna alınmıştır. (4) Bankalar Mart-Nisan 1990 sonu itibariyledir. (5) Banka kredileri ayrımı 1989 yılı sonu itibariyle değiştirilmiştir. (6) Para arzı (M₁) dar tanımlıdır.

Ekonomik Yorumlar:

AÇIK OTURUM

Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi ve Sonuçları

ALKİN – Bugünkü Açık Oturumumuzun konusu “Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi ve Sonuçları”. Biliyorsunuz bu son günlerde devamlı tartışılıyor. Özellikle ithalatta yeni liberasyon adımlarının atılmasından ve tüketim mallarının ithalatına öncelikli serbestliklerin tanınmasından sonra... Ayrıca tüketici kredileri ve kredi kartları devreye girdi. Bütün bu nedenlerle ve özellikle tüketim mali ithalatının hızlı büyümesi nedeniyle kamuoyunda bir tartışma var: Acaba Türk toplumu yersiz ve zamansız olarak tüketime mi yöneltiliyor? Bunun sonuçları ne olabilir? Bu konuyu, tartışmak amacıyla huzurunuza getirmiş bulunuyoruz. Dilerseniz, önce giriş niteliğinde bazı ipuçları, bazı bilgiler ve bazı izlenimler vermeye çalışayım.

KATILANLAR:

- Dr. Orhan ALTAN
- Prof. Dr. Yıldırım KILKIŞ
- Kemal KURDAŞ
- Prof. Dr. Dündar SAĞLAM

YÖNETEN:

- Prof. Dr. Erdoğan ALKİN

türkiye’de toplumun tüketime yönelip yönelmediğini belirleyecek açık istatistikler yoktur; ithalat içinde tüketim malları oranının giderek artması, toplumun tüketime yönelmesi konusunda bir karine oluşturabilir

Öncelikle şunu ifade edeyim ki, Türkiye’de toplumun tüketime yönelip yönelmediğini, ya da ne derece yöneldiğini vurgulayacak açık istatistikler yok. Hane halkı tüketim anketleri henüz bu konuda bir fikir vermekte yetersiz. Ta-

biî bir de ekonominin genel denge tabloları var. Fakat hepimiz biliyoruz ki, genel denge hesapları kalıntı ve tutarlık yöntemine dayandığından, onlar da kesin bir bilgi veremiyor. Mesela 1988 ve 1989 yıllarının genel denge tablolarını karşılaştırdığımızda ilk göze çarpan, tüketimin oran olarak büyümesi. Yani tüketim/GSMH oranının 1989'da 1988 yılına göre büyümesi. Yatırımlarda bir oransal düşme, tüketimde ise bir oransal artış olması. Ancak, işin ilginç yanı, tasarruf oranlarına baktığımızda genelde bir azalma görüyoruz ama, aslında bu azalma kamu kesiminden kaynaklanıyor, özel kesimde ise bir tasarruf düşmesi yok. Bu durumda "1989'da tüketim harcamalarında önemli bir artış var, halk tüketime yönlendirildi." dersek, sağlam bir dayanağımız olmamış olur. Aslında 1989 yılının istatistiklerini ele almak da çok anlamlı olmayabilir.

"1990 yılında toplum tüketime yöneliyor mu?" sorusuna ilişkin olarak elimizdeki karine, ithalat içinde tüketim mallarının oranını gösteren istatistiklerdir. Bu istatistikler oldukça açık fikir veriyor. Mesela 1989'un Ocak-Mayıs dönemi ile 1990'ın Ocak-Mayıs dönemi karşılaştırıldığında, toplam ithalat içerisinde tüketim mallarının oranının % 7,7'den % 9,7'ye çıkmış olduğu görülüyor.

KURDAŞ - Tüketim malları ithalatında altı aylık dönem itibariyle bu yıl bir önceki yıla göre % 90 artış olduğu söyleniyor.

ALKİN - Tabii efendim, bariz bir artış var. Ama yine de toplam ithalat içerisindeki oranlara bakmak lazım. Çünkü geçen yıl tüketim malı ithalatı o kadar düşük ki, mütevazî bir genişleme bile artış oranını çok yüksek gösteriyor.

Aslında özel kesimin tüketim malı ithalatındaki artış kamu kesimine göre çok daha fazla. Zaten ona bakmak daha anlamlı olur. Geçen yıl özel kesimin tüketim malı ithalatının toplam ithalat içerisindeki oranı % 7,1 iken, bu senenin Ocak-Mayıs döneminde % 10,6'ya çıkmış. Bu önemli bir artıştır ve bir karine teşkil edebilir. Yani 1990'ın ilk yarısında gerçekten toplumda tüketime belli bir yönelme var. Bu rakamlar yoğun bir yönelmeyi göstermese bile, bir eğilimin başlamış olduğu seziliyor.

Diğer bir karine, geçen yıla göre dayanıklı tüketim malları satışlarında ortaya çıkan durumdur. Rakamlar olağanüstüdür. Elimizde bu yılın ilk dört aylık dönemine ait veriler var. Mesela müzik seti satışlarındaki artış % 500'den fazladır. Televizyon satışlarında % 115 artış var. Elektrik süpürgesinde % 22, buzdolabında % 21 artış olmuş.

SAĞLAM - Otomobil ithalatında da var.

ALKİN - Tabii, otomobilde de var. Talep artışının bir kısmı ithalata bir kısmı yerli arabaların kullanımına yöneliyor. Diğer yandan tüketici kredileri yeni devreye girdi. Bunun da tüketimi uyardığı gözlemleniyor. Kredi kartları kullanımının da tüketimi uyardığı açıktır. Ayrıca tasarruf mevduatı 1989'un ilk 8 ayında % 41,2 genişlerken, bu yılın aynı döneminde ancak % 18,3 genişlemiş. Demek ki tasarruf mevduatında bir yavaşlama var. Tabii bu yavaşlama mutlaka toplumun tüketime yönelmesinden, tasarrufu ihmal etmesinden ortaya çıkan bir sonuç olmayabilir. Tasarruf mevduatındaki yavaşlamaya başka faktörler de yol açmış olabilir; ama yine de bir ipucudur, bir karinedir.

AÇIK OTURUMA KATILANLAR: Yukarıdaki fotoğrafta, soldan sağa doğru: Dr. Orhan Altan (Sınai Yatırım ve Kredi Bankası A.O. Genel Müdürü), Kemal Kurdaş (İktisatçı - Maliyeci), Prof. Dr. Erdoğan Alkin (İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi), Prof. Dr. Dündar Sağlam (İşletmeci - İktisatçı) ve Prof. Dr. Yıldırım Kılış (İşletmeci - İktisatçı); "Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi ve Sonuçları" konulu "Ekonomik Yorumlar" toplantısında bir arada görülüyorlar.

Diğer bir karine cari işlemler açığının büyümesidir. Tabii açık dolayısıyla genişleyen dış kaynağın tüketimde mi, yatırımda mı kullanıldığını henüz çok açık olarak bilmiyoruz. Ama ithalatta tüketim malları artışına baktığımız zaman, bunun önemlice bir kısmının tüketim malı ithalatında kullanıldığı, yani dış kaynak aktarımının önemli bir kısmının tüketim için kullanıldığını görmekteyiz. Bunların hepsi, kesin olmakla beraber bir karinedir.

Bu arada bir noktayı da dikkate almak lazım. Diyelim ki bütün bu 1990 yılı rakamları kesinleşti ve 1991 yılına geldik. Tabloları ve istatistikleri inceliyoruz; görüyoruz ki, aslında toplumun tüketime yönelişinde bir hızlanma yok; hatta tasarruf oranı bir miktar artmış. Buna bakarak "Türk toplumu tüketime yönelmiyor." diyebilir miyiz? Hayır. "Tasarruf oranının ya da tasarruf oranının-

daki artışın yeterli olup olmadığına da bakmak lazım. Çünkü belli bir büyüme hızı hedefi var. Bu büyüme hızı hedefinin sürekli gerçekleşebilmesi için belli oranda yatırım yapmak gerekir. Belli oranda yatırımın iç kaynaklarla finanse edilmesi için, tasarruf oranının belli bir düzeye gelmesi lazım. Eğer tasarruf oranı yükselmekle birlikte bu düzeye bir türlü ulaşamıyorsa, "Türk toplumunda belki kesin olarak aşırı bir tüketime yönelme yok ama, ciddi bir tasarruf yetersizliği sorunu var." diyebiliriz. Bu durumda da yine tüketim disiplininin ele alınması lazım geldiği anlaşılır.

Diğer bir yoruma göre; bu yıl yüksek büyüme hızının arkasında talebin genişlemesi yatmaktadır. Tabii bu talebin önemli bir kısmı tüketim malı talebidir. Özellikle imalat sanayii üretimindeki artış bu talebe paralel olarak gidiyor. Büyüme de ondan hızlanmıştır. Ta-

rımsal kesimi bir yana bırakmak gerek. İyi mahsulün taleple doğrudan bir ilişkisi yok. Ama imalat sanayiindeki üretim artışının talepten etkilenmiş olduğu muhakkaktır.

toplumu tüketimden baskı rejimiyle caydırmak mümkün değildir; ancak, ekonomide makul bir büyüme hızını enflasyonsuz ve bunalımsız yürütmek için de belli bir tasarruf oranını tutturmak gerekir

Toparlayacak olursak, eldeki karneler, 1990 yılının başından itibaren toplumda eski dönemlere göre tüketim yönelme eğilimlerinin arttığını vurguluyor. Bunun bir sakıncası var mı? İki türlü sakıncası var. Birincisi, sürekli bir büyüme hızı sağlamak için sağlam iç finans kaynakları lazım. Yani iç borçlanmayı abartılmış rakamlara vardiirmeden ve aşırı dış borçlanmaya gitmeden, % 5,5 - % 6 gibi makul bir büyüme hızını sarsıntısız, enflasyonsuz ve bunalımsız yürütmek için belli bir tasarruf oranına varmak gerek. Bu tasarruf oranına varılmadıkça, kalkınmanın nimetlerinden acele istifade etmeye kalkmak, büyümede "dur ve yürü" yaratır. Bunu biz birçok kez yaşadık.

İkincisi, kısa dönemli bunalım sorunlarını dikkate almak gerek. Birinci ve ikinci petrol şokundan Batı ülkelerinin çoğu, toplumu tüketimden caydırmadıkları için kurtulamadılar. Kurtulan ülkeler ise toplumlarını tüketimden caydırabilen hükümet politikalarıyla kurtulmuş oldular. Üç tane başarılı, çarpıcı örnek var. Uruguay, Güney Ko-

rc, Kanada. Uruguay ve Güney Kore'yi örnek verdiğimizde, genellikle hem Batı kamuoyunda hem de Türkiye'de belli bir alerji yaratıyor. Gerçi uluslararası kuruluşlar böyle bir alerji duymuyorlar. Ama Batı ve Türk kamuoyu antidemokratik rejimler konusunda belli bir duyarlılığa sahip olduğundan, Latin Amerika ülkelerinde veya Güney Kore'de elde edilen her başarıyı mutlaka bir baskı rejimlerine bağlamak eğilimindedir. Bencc bu mantıksız.

KURDAŞ - Asıl enteresan olan, son 10 yıl içinde Uruguay'ın gerçek demokrasiye dönmüş olmasıdır. Güney Kore'nin de bizim anladığımız manada totaliter bir rejim olmadığı da açık.

ALKİN - Kaldı ki, makro-ekonomik bir analiz yapıldığında, üretken bir toplumun mensuplarını zorla tüketimden caydırmanın, baskı rejimi ile tüketimden caydırmanın mümkün olmadığını görürüz. Tabii üretim olmazsa tüketim de olmaz. O ayrı bir olaydır. Ama bugünkü sosyalist ülkelerin karşılaştıkları sorunlara baktığımızda, ancak makro politikalarla toplumu tüketimden caydırabileceğimizi, baskı rejimi ile caydırmanın mümkün olmadığını çok iyi anlıyoruz. Bir de Kanada var. kanada tam bir demokrasi. o da aynı başarılı sonucu alabilmiş. Genelde yaptıkları şey şu: Petrol şoku geldiği anda faturayı olduğu gibi enerji kullananlara yüklemişler, kamu açıklarını daraltarak ve borçlanmayı asgariye indirerek reel faizlerle toplumu tüketimden vazgeçirmişler. Bunu yapamayan zengin Batı ülkeleri hatta ABD bile, büyük bütçe açıklarıyla, dış ticaret açıklarıyla bunalımdan hâlâ kurtulamamış durumdadır. Bunları neden söylüyorum? Çünkü konu Türkiye için hayatidir. Bir petrol şoku daha gelip kapımıza dayanmıştır. Petrol fiyatla-

rı tekrar varil başına 30 doların üstüne doğru seyrediyor. Bu durumda Türkiye'nin sadece uzun vadeli tasarruf potansiyelinden yararlanarak, sürekli büyüme sağlamak için değil, bu bunalımdan kısa vadede çıkmak için de tüketimi teşvik eden değil, aksine tüketimden caydırıcı makro politikalar gütmesi gerekecektir.

PROF. DR. ERDOĞAN ALKİN

Benim başlangıç olarak verebileceğim bilgiler bunlar. Şimdi, toplantıya katılan sayın konuşmacıların görüşlerini alalım. Buyurun Sayın Kurdaş, "Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi" konusunda sizi dinliyoruz.

KURDAŞ - Açıklamalarınız için teşekkür ederim Sayın Alkin. Türkiye ekonomisinde tüketime doğru belirli diyebileceğimiz bir gidişin ve eğilimin, bugünkü istatistiki bilgilerin kılığı ve bazılarının da sıhhatli olmaması ortamında dahi yoğun olduğunu göstermiş oldu-

nuz. Bu endikasyonlar hakikaten bize ciddi bir tüketim eğiliminin hızlanmakta olduğunu gösteriyor. Aslında makro-ekonomik politikalar benim kanıma Türkiye'de 10 yıldan beri hep tüketimi teşvik eder istikametlerde belirdi. Evvela şunu ekleyeyim. Biz endikasyonlarla tüketime doğru bir gidiş olduğunu söylüyoruz. Buna bir delil daha getirmek lazım. Bizzat devletin başında bulunan sorumlular, Türkiye ekonomisini son yıllarda özellikle tüketime yönelttikleriyle iftihar ediyorlar. "Biz bir tüketim ekonomisi yaratıyoruz." diyorlar.

gelişmekte olan, adam başına milli geliri düşük, nüfusu hızla artan, büyük dış borç yükü altında bulunan bir ekonominin tüketime döndürülmesi, hayret ve hatta dehşetle karşılanması gereken olumsuz bir gelişmedir

Halbuki gelişmekte olan, adam başına milli geliri hayli düşük, nüfusu hızla artan, işsizlik oranı yüksek, büyük bir dış borç yükü altında bulunan bir ekonominin tüketime döndürülmesi ve tüketime döndürme politikalarıyla yönetilmesi, hakikaten son derece hayretle karşılanabilecek, hatta dehşetle karşılanabilecek bir davranıştır. Gerçekte böyle bir ekonomi hiç şüphesiz tüketimden uzaklaşmak zorundadır. Eğer biz milli gelirimizde, bir nüfus artışı ve dış borç yüküne rağmen ciddi bir artış yapmak istiyorsak, tüketimi kısacak, tasarrufları artıracak ve yatırımları hem hacim hem de nitelik olarak daha iyi bir oluşuma

kavuşturacak politikalar izlemek zorundayız.

“Son on yılda Türkiye ekonomisinde genel gidiş tüketime doğrudur.” görüşümü destekleyen ana noktaları dikkatlerinize sunmak ve özellikle 1983 yılından sonrası üzerinde durmak istiyorum. 1983’de hazırlanmış bir bütçe vardı. Hükümet değişti. Yeni gelen iktidarın yaptığı önemli değişikliklerden biri, bütçe hacmini artırmak ve bütçe hacmi içerisinde tüketim harcamalarının oranlarını yükseltmek oldu. Bu politika o günden beri hep devam etmiştir. Hiç olmazsa kamu kesiminde tüketime belirlen bir yönelim var. Birtakım göstergelerden herhalde diğer konuşmacı arkadaşlarımız söz edeceklerdir. Fakat dikkati çeken bir husus daha var. Bütçeleri yan yana koyacak olursanız, her sene tüketim harcamalarının bütçe içindeki oranının, cari harcamaların bütçe içindeki oranının giderek arttığını görürsünüz. Bu artma bir süre sonra âdeta yatırımları devlet bütçesi konsepti içinden dışarıya itmek gibi bir sonuca da varmıştır. Yatırımlar neredeyse bütçenin içerisinde çıkarılmış, bütçeler cari masraflara mahsus ve sadece cari masraflarla diğer masraflar için yapılan borçlanmaların faizlerini kapsayan, yatırım hacmi bakımından son derece düşük ve apandisit gibi küçük bir hale gelmişlerdir. Böyle bir ortamda da birtakım yatırımların yapılabilmesi için fonlar kanalıyla bazı kaynaklar yaratılmaya çalışılmıştır. Bu da daha çok banka sisteminden borçlanarak gerçekleştirilmiştir. O nedenle iç borçların son 10 yıl içinde büyük bir tırmanma içinde olduğunu görüyoruz.

SAĞLAM – Bir saplama yapabiliyormiyim, Sayın Kurdaş? Gerçekten dediğiniz gibi konsolide bütçe harcamaları

içinde personel giderlerinin payı 1984 yılında % 24, 1985’de % 24, 1986’da % 22,5, 1987’de % 24, 1988’de % 24 iken 1989’da yıl ortasında yapılan zamlar sonucu % 32’ye yükselmiş görünüyor. Faiz giderleri ise 1984’te harcamalar içerisinde % 12 düzeyinde iken, bu rakam 1988’de % 23 ve 1989’da % 21 seviyesine çıkıyor. Yatırım harcamaları ise –ki stratejik parametredir– % 18 oranından 1984’ten % 15 düzeyine düşmüş bulunuyor. Yani kamu kesiminde yatırım harcamalarında kesin bir düşme eğilimi olduğu görülüyor. Sizi doğrulamak için araya girmiş oldum.

genelde cari harcamalar hep artırılmıştır ama, bütçelere bakıldığı zaman, prodüktif cari harcamaların, sağlık-egitim gibi insan kapitaline yapılan harcamaların giderek düştüğü görülmektedir

KURDAŞ – Anlaşıyor ki yıllardır izlenen politika, şuurlu veya şuursuz, cari harcamaları her isteyene verebilmek, bu harcamaları aynı zamanda politik maksatlarla kullanabilmek için artırmaktır. Çok enteresandır. Cari harcamalar hep artmıştır ama, devlet bütçesine baktığımız zaman, prodüktif cari harcamalar, insan kapitaline yapılan harcamalar hep küçülmüştür. Mesela son 10 yılda üniversitelere verilen ödenekler reel değer olarak önemli oranda düşmüştür. Sağlığa verilen harcamalar düşmüştür. Genel eğitime verilen harcamalar düşmüştür. Buna mukabil devletin lüks yaşamına ayrılan paralar gittik-

çe kabarmıştır. Böyle bir ortamda devlet bütçesi tüketici bir bütçedir. Devlet finansmanına ilişkin tüm rakamlara sahip değiliz. Ama bütün devlet finansmanı da tüketici bir niteliktedir. Devlet finansmanı gittikçe borçlanmadan daha çok medet uman bir niteliğe dönüşmüştür.

1980 yılına kadar Türk bütçeleri mümkün olduğu kadar yatırımcı olmak iddiasındaydı. Hedef oydu ve buna gayret edilirdi. 1980 yılından sonra bu hedef hemen hiç güdülmemiş, yatırımlar hep fonlardan ve borçlardan finanse edilmiştir. Son iki üç yıldır ise devlet Türkiye’de tüketimi özellikle tahrik etmek için tedbirler almıştır. Uygulanan politikalar, tüketimi adamakıllı teşvik edici politikalarlardır. İthalatın liberasyonu, gümrüklerin indirilmesi, her türlü tazyidatın kaldırılması, fazla değerlendirilmiş kur politikası, yani ucuz döviz Türkiye’de tüketimi hakikaten büyük ölçüde artırmıştır.

Bu son uygulanan politikalarla paralel bir gelişim de dışarıdan kısa vadeli sıcak paranın akımıdır. Sonuç olarak mevduat faizleri de mecburen düşmüştür. O da tüketiciyi parasını mevduatta tutacağına, tüketime doğru bir itişe götürmüştür. Böylece Türkiye genel parametrelerinde tüketimi teşvik eden, yatırımlarını milli gelir içinde gittikçe daha düşük oranlarda realize eden bir ekonomik politika izler duruma gelmiştir. Yatırımlarda, üretken olan yatırımlarla üretken olmayan yatırımlar arasında yapılacak bir mukayese, üretken olmayan yatırımlara doğru bir eğilim de olduğunu gösterecektir. Bu, son yıllarda özellikle belediyelerde görülmüştür. Belediyeler kaldırılmaları beş kere yeniden yapmışlardır. Ama halkın sağlığı ile ilgili yatırımlarda o dikkati hiçbir zaman

göstermemişlerdir. Sağlıklı içme suyu ve kanalizasyon şebekesi gibi...

Bütün devlet yatırımlarında da benzer bir gidiş vardır. Şimdi bununla iftihar ediyorlar ve toplumu daha çok tüketime sevk ediyorlar. Bunun yansıması, dış ödemelerdeki açıkta, dış borçlanmada, daha belirginleşiyor. Başkasının parası ile daha rahat bir hayat sürüyoruz, ama kalkınmıyoruz. Belki de dünyada son 20 yılda milli geliri hep 1200 dolar

KEMAL KURDAŞ

dolayında seyreden memleketlerden biriyiz. Tabii döviz kurunu ayarlamazsanız, Türk Lirası ile bazı manipülasyonlar yapılabiliyor. Fakat reel bazda adam başına milli geliri hemen hemen dış dünya ile mukayeseli olarak sabit kalmış talihsiz memleketlerden biriyiz. Böyle bir sonuç doğuran politikalarla açıktır ki Türkiye bir yere gidemez. Bu politikalarla iftihar etmek ise, bana bir gaflet gibi geliyor. Mesela devlet sorum-

luları “Bir yılda ithalatımızı double ettik. İthalatımızı rahat yapıyoruz.” diyorlar. Oysa ihracatımız çoğalmadı. O zaman bu ithalatı nasıl yapıyorsunuz? Elalemin parası ile. Elalemin parasını alıyorsunuz, har vurup harman savuruyorsunuz. Son yıllarda Türkiye’de yatırım hacmindeki daralma yanında, prodüktif imalat yatırımlarında da neredeyse bir durma olduğu görülüyor.

Aslında şunu söylemek lazım: Bir ekonomide enflasyon varsa ve bu oranlar da varsa, o bence tüketim ekonomisinin en güçlü endikasyonlarından biridir. Biz son 10 yıldır dünyanın en yüksek oranlı enflasyonlarından birini yaşıyoruz. Bence bu durumda tüketim ekonomisi doğal bir sonuçtur ve bu sonuç sorumsuzluk örneğidir. Onun en güzel örneği de yüksek enflasyonun hâlâ devam etmesidir. Dış borçlanmaya rağmen yüksek enflasyonun devam etmesi ise sorumluluğun ağırlık derecesini gösterir.

ALKİN – Teşekkürler Sayın Kurdaş. Sayın Altan, “Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi” konusunda sizin görüşlerinizi alabilir miyim?

liberal ekonomiye geçişte ekonomik dengelerin kurulmasını zorunlu gören dünya bankası uzmanlarının üstünde çok durdukları iki konu; kamu finansman açıklarının kontrol altına alınması, tasarrufları teşvik için pozitif faiz verilmesidir

ALTAN – Ben konuya bankacı gözü ile bakmak istiyorum. Türkiye’de

bankacılık kesimine, finans kesimine yön vermek için bir hayli aktif çaba gösteren Dünya Bankası uzmanları var. Onlarla sık sık muhatap oluyoruz. Onlar birkaç sene öncesine kadar meselelere, Türkiye’de liberal ekonomiye geçiş ama dengeleri de kurma esasına göre yanaşıyorlardı. İşin felsefesini böyle koydular. Üzerinde en çok durdukları meselelerden bir tanesi kamu finansman açıklarının kontrol altına alınması idi. İkincisi de tasarrufları teşvik için tasarruf sahiplerine pozitif faiz verilmesiydi, enflasyonun üstünde faiz verilmesiydi. Kamu finansman açığının kontrol altına alınmasından kasıtları, Türkiye’nin vergileme konusunda çok daha akılcı ve iddialı birtakım reformlar getirmesi idi.

Türkiye’de tasarrufları yatırımlara yönlten aracı kurumlar olmaları itibarıyla bankacılık kesiminde de bir reform isteniyordu. Bankaların daha şeffaf görünümlü olmalarını ve fonların yatırımlara kanaliz edilmesinde de ekonomi kurallarını doğru uygulamalarını istiyorlardı. Finans kesiminin rehabilitasyonu için de geniş mali olanaklar sağladılar. Biliyorsunuz, her sene Dünya Bankası Türkiye’ye ilave bir milyar dolar yeni fon sağlıyor.

Başlangıçta Dünya Bankası’nın bu telkinleri Türkiye’de oldukça etkili oldu. Hükümet bunları bir ölçüde uygulamayı benimsedi. Türkiye’nin büyümesi daha ziyade ihracata dönük döviz gelirlerini sağlayıcı sektörlerde görülmüştür. Dünya Bankası’nın da söz konusu finansmanı, sağlarken bize verdiği prosedürler hep o yöne doğruydular. İhracata dönük sanayilerin desteklenmesi öngörülüyordu. Yanı sıra istihdam sorununu çözmeyi veya tarım sektöründe iyileşmeyi sağlayacak birtakım projeleri finanse etme hedefini güdüyordu.

Dünya Bankası'nın desteklediği projeler hep akılcı ve aynı istikamette idi. Dünya Bankası'nın desteklediği projeler, Türkiye'nin iç talebi fazla artırarak büyümesini hedeflemiyordu. Daha ziyade dış talebi karşılayacak yatırımları finanse etmek amacıyla katkıda bulunuyordu Dünya Bankası ve bunun için de çok ısrarlı idi. Kamu kesimindeki bazı gelişmeler tam Dünya Bankası'nın istediği gibi olmadı. Olmadığı

DR. ORHAN ALTAN

için de sonunda Dünya Bankası finans sektörünün rehabilitasyonu için verdiği krediyi durdurdu. Çünkü taahhütler yerine getirilmemişti ve verilen kredi konulan şartlara uygun olarak kullanılmamıştı.

Tabii bir kısım beklenmedik olaylar da gelişmelerin normal seyriyi değiştirebiliyor. Nitekim son Körfez bunalımından sonra basında; "Dünya Bankası bir kısım yeni taahhütlerde bulunabi-

li." şeklinde yorumlar yer aldı. Bu arada bir kısım veriler de tam net değil. Örneğin, biraz önce açıklanan tüketim rakamları da gerçeği tam aksettirmiyor. Tüketim mali üretiminde, hatta tekstil üretiminde kullanılan hammadde ve yarı mamuller de ithal ediliyor. İplik ihracatçısı olan Türkiye bugün iplik ithal ediyor. Dolayısıyla gerçek tüketim mali ithalatının miktarı değişik olabilir.

KURDAŞ - Aslında o hammadde ve yarı mamul maddelerin ithalatı, takip eden politikaların sonucu olarak ortaya çıkıyor. Yüksek enflasyonda bizim pamuk maliyetimiz yüksek, iplik maliyetimiz yüksek olduğundan bunları düşük döviz kuruyla dışarıdan getirmek çok daha ekonomik oluyor. Aslında sanayinin bünyesinde de muazzam bir değişim oluyor. Herkes hammaddesini ve yarı mamulünü dışarıdan getirmeye çalışıyor. Yani Türkiye'deki üretim büyümesi aslında katma değer büyümesi değildir. Sanıyorum milli gelir hesaplarında bu noktayı göz önünde tutmuyorlar. Bugün Türkiye'de üretimde bir artış görülse de, bu eskiden olduğu gibi GSMH artışı olarak yorumlanmamalı. Çünkü üretimdeki yerli katma payı gittikçe azalıyor. Milli gelir hesaplarında bunları nazarı dikkate almıyorlar. Onun için bu % 10 kalkınma hızı tahminini de ben tartışılabilir görüyorum.

ALTAN - Ben tipik bir gösterge olarak şunu görüyorum. Evvelce ücretlerin yükselmesini frenleyici idari müdahaleler azaldı. Bu, tüketimi artırıcı bir faktördür. Ayrıca arzı gelirler artmaktadır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda son bir yıl içinde işlem sayısında büyük artışlar olmuştur. Bankaların tüketiciyi finanse etmesi Türkiye'de hakikaten yeni bir olaydır. Bu, biraz da

mecburiyetten oldu. Büyük firmalarda çok büyük paralar battı. Bankalar şimdi risklerini yaymak için yeni bir pazar olarak buraya doğru yöneldiler. Dışarıdan da kısa vadeli fonlar sağlandı. Bu, fevkalade bir kaynak olarak, üstelik ucuz bir kaynak olarak ortaya çıktı.

Bütün bunlar üst üste eklendiği için, Türkiye’de bir yerde yeni dengeler de oluştu. Bir taraftan tüketimi teşvik edici bütçe açığı veriliyor, öte yandan gelirler yükseliyor, rantlar yükseliyor, krediler tüketimi finanse etmeye yöneliyor. Ayrıca dışarıdan da kısa vadeli borç sağlanıyor ve bununla ithalat yapılıyor. Tesadüfen bu sene tarım sektöründe de iyi bir hasat bekleniyor. Oysa çok büyük fedakârlıklarla oluşturduğumuz ihracata dönük sanayiler, uygulanan kur politikası dolayısıyla maalesef bazı ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Aynı şey turizm sektörü için de söz konusudur. O kadar büyük turizm teşvikleri verildi ki, mesela bir turizm yöresi olan Kapadokya’da bu sene otellerin doluluk oranı % 20 - % 30 civarında kalmıştır. Bu tür atıl kapasiteler de oluştu. Biliyorsunuz, şimdi de İstanbul’da turizme dönük çok büyük yatırımlar yapılıyor. Birkaç sene sonra bu yatırımları yapanlar da bir kriz içine girebilirler.

Aynı şekilde nakliye de bir sıkıntı içine girmiştir. Gerçi Irak’la olan ticari ilişkilerin duraklaması bunun nedeni olarak gösteriliyor. Ama aslında sıkıntının tümü oradan kaynaklanmıyor. Dış müteahhitlik konusunda da problemler var. İşçi dövizlerinin düşebileceği büyük bir ihtimal olarak görülüyor. Yani genelde Türkiye’nin döviz gelirlerinin düşmesi söz konusu iken döviz harcamaları ithalat yoluyla artırılıyor. İthalatta büyük bir hızlanma var. Tüketim

malları ithalatında büyük bir artış olacağı anlaşılıyor. Sonuç olarak Türkiye kısa vadeli refahı sağlayabilmek, bugünü kurtarabilmek için uzun vadeli büyük risklere giriyor. Aslında Türkiye’nin bu Irak bunalımından sonra kamu finansman açıklarını azaltıp, ciddi vergileri uygulamaya sokup, yine pozitif faize dönüp, teşvikleri yeniden ihracata ve döviz geliri sağlayacak sektörlerce akılcı bir şekilde yönlendirmesi gerekir. Aksi takdirde tüketimin bugünkü gibi teşviki, Türkiye’nin ilerideki problemlerini daha da artıracaktır. Ama bir erken seçim öngörülüyorsa, bu son gelişmeleri ona bağlamak mümkündür. Herhalde yeni gelecek yönetim bu gidişe son verecek ve akılcı uygulamalara girecektir.

ALKİN - Teşekkürler Sayın Altan. Sayın Sağlam, “Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi” konusunda sizin düşünceleriniz nelerdir? Türk toplumu tüketime kendiliğinden mi yöneliyor, yoksa yönltiliyor mu?

yeni bir üretim kapasitesi eklemeyen talep yönlü politikaları aşırı uygularsanız, kısa bir süre sonra enflasyon duvarına çarparsınız; ithalatın açılması enflasyonist baskıları hafifletmiş olabilir; ancak, eninde sonunda bu gidiş tersine dönecektir

SAĞLAM - Ekonomi teorisinde basit çeşitlikler var. Tüketim harcamaları artı tasarruf bir ülke ekonomisinde gelirin kullanım biçimlerini gösteriyor.

Fertler veya toplumlar elde ettikleri gelirin bir kısmını tüketim harcamalarına, bir kısmını da tasarrufa ayırabiliyorlar. Gelirin kullanımının bir başka yönü daha var. Bildiğiniz gibi bu da tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları diye ikiye ayrılıyor. Burada basit eşitlikler söz konusudur. Bir toplumda siz eğer talep yönlü politikalar izlemek istiyorsanız ve mevcut üretim kapasitenizin önemli bir kısmı atıl vaziyette bekli-

PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM

yorsa, yani atıl kapasiteniz olup talep yetersizliği söz konusu ise, talep uyarıcı politikalar bir süreç, kısa vadeli olarak, o kapasitenin sınırlarına kadar ekonomiyi uyarabilir.

Türkiye'de uzun yıllardır yatırım harcamalarında reel olarak bir duraklama görüyoruz. Bir an için yatırımların niteliğini bir yana bırakalım. Çünkü özel yatırım harcamalarının % 50'sine yakın kısmı üretken niteliği olmayan ko-

nut yatırımlarıdır. Türkiye'de yeni bir üretim kapasitesi eklenmeden talep yönlü politikaları aşırı uygularsanız, bunun sonucunda kısa bir süre sonra enflasyon duvarına vurursunuz. Bütün bunalmı toplumlara yaşadığı da budur.

Şimdi Türkiye'de kapasiteye bir eklenme yok. 500 sanayi kuruluşu ile ilgili olarak İstanbul Sanayi Odası'nın yaptığı çalışmaya baktım; kamuya ait işletmelerin yatırımlarında reel olarak % 30 düzeyinde bir azalma görülüyor. 500 sanayi kuruluşuna dahil özel kesim işletmelerinde ise yatırımlardaki reel azalma % 7'dir. Bir başka deyişle kuruluşlar erimektedirler. Gerek kamu gerek özel kesim işletmelerci enflasyon karşısında kendilerini muhafaza edemiyorlar. Böyle bir ekonomide talep yönlü politikaları daha da teşvik eden ve pompalayan bir tutum içine girerseniz, bunun nihai sonucu enflasyondur. Kısa vadede Türkiye'de enflasyonun nispi düşüşüne bakarak hemen bir yargıya varmamak lazımdır. İthalatın geniş bir biçimde açılması, içerdeki mal arzını artırıcı ve enflasyonist baskıları hafifletici rol oynamış olabilir. Ama bu çok kısa sürelidir. Bir süre sonra bu gidiş tersine dönecektir.

Önemli olan, bir ülkedeki tasarruf oranını yükseltmek ve bu tasarrufları yalnızca yükseltmekle kalmamak bunu üretken yatırımlara dönüştürebilmektir. Bence bir ülkenin başarısı fert başına yatırılabilir fon yaratmasıyla ölçülür. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi de fert başına yatırılabilir tasarruf miktarıyla ölçülmektedir. Gelişmişlik düzeyi göstergesi olarak fert başına yatırılabilir tasarruf miktarı, şimdi yaygın olarak kullanılan fert başına milli gelir kavramından daha önemli bir ölçüdür. Üretken yatırımlar giderek düşüyor. Elimde bazı

istatistikler var. GSMH içinde konut sektöründeki yatırım harcamalarının payı 1985 yılında % 2.7 iken 1989'da % 6,4'e çıkmış. Yatırım diye öğündüğümüz büyük kalemlerin önemli bir kısmı da konut yatırımlarından oluşuyor.

KURDAŞ – Aslında konut yatırımı bir manada nihai tüketimdir.

SAĞLAM – Öncelikle bir noktayı vurgulamamız gerekir. Yöneticiler ne derse desin, iktisat teorisi kişilere göre değişmez; evrensel kuralları vardır. Türkiye'de talep pompalamayı gerektirecek bir ortam yoktur. Kapasitenin atıl kullanıldığı bir ekonomik ortam yoktur. Aksine son zamanlarda ekonominin altı ısınmaktadır. Geçici olarak ithalat artışı ve diğer bazı nedenlerden kaynaklanan yüksek gelişme hızının olumlu yorumunu da fazla abartmamak lazımdır. Çünkü ülke ekonomisinin performansını ölçen diğer temel göstergelerde, parametrelerde tersine dönüş vardır. Dış ticaret açığı büyümektedir. İhracat tökezlemiş vaziyettedir. İthalat ise dört nala artıyor. Yatırımların GSMH içindeki payında özellikle 1989'da düşme var.

Yatırımların niteliğine baktığımızda durum daha da olumsuzdur. Neredeyse yazlık ve kıyık olarak konut yatırımlarının dışında üretken bir yatırım göremiyoruz. Görsek de bunlar tane ile sayılabilecek kadar azdır. Her ne kadar, kapasiteyi daha verimli kullanmayı sağlayan tamamlama ve yenileme niteliğindeki yatırımlardan söz ediliyorsa da, bu, nüfusu 55 milyonu aşmış ve hızla büyüyen bir ülke için yetersizdir. Kapasite kullanım sınırlarının 8-10 yıldır zorlandığı bir dönemde talebi uyaran ve talebi teşvik eden politikaların nihai sonucu kanımca enflasyonun şiddetle patlamasıdır.

ALKİN – Teşekkür ederiz Sayın Sağlam. Sayın Kalkış, siz şu ana kadar yapılan açıklamalara genelde katılıyor musunuz? Türk toplumu gerçekten giderek tüketime yöneliyor mu? Toplumun tüketime yönelmesini sakıncalı buluyor musunuz?

tüketim neden artıyor?
kişi başına düşen
milli gelir rakamları
gerçeği yansıtıyor mu?
tüketime yönelen bir
toplum var ise,
onun sorumluluğu
yöneltende midir, yoksa
yöneltende midir?

KILKIŞ – Ben konuyu sonuçları itibariyle değil de nedenleri itibariyle ele almayı daha uygun görüyorum. Aksi halde benden önce söz alan kıymetli konuşmacıların değindiği bazı noktaları tekrar etme durumunda kalacağım. Makro-ekonomi açısından haklı görüşler ileri sürüldü. Yine de şu soruyu sormaktan kendimi alamıyorum: Tüketim neden artıyor? Bunu kısaca incelemekte yarar var. Gerçi Sayın Alkin ve Sayın Kurdaş bazı noktalara değindiler. Ama bir kez daha özetlemenin yararlı olacağı sanıyorum:

Birincisi, nüfus artışı ve genç nüfusun talep tutkusu. İkincisi, genel olarak tüketicinin talep tutkusu olayı. Tüketicinin belki uzun yıllar satın alma gücü yoktu ama mal arzındaki sıkıntılar yüzünden imkânı da hiç yoktu. Üçüncüsü, enflasyon; bu, başlı başına büyük bir etken. Dördüncüsü, şehirleşme ve ulaşım olayındaki gelişme; çok büyük bir etken. Beşincisi, iletişimdeki gelişmeler;

meler; keza çok büyük bir etken; ülkenin en ücra köyündeki hatta mezrasındaki televizyonda dünyanın her tarafındaki mal ve hizmet imkânlarını gören kişide uyanan talep isteğini bir düşünün. Altıncısı, elektrik enerjisi üretimindeki büyük artış ve bunu kullanma imkânı; bu, büyük bir talep patlaması yaratıyor; kişiler çeşitli elektrikli ev aletleri kullanmaya yöneldi ve gözü ile gördüğü için de daha iyisini arar hale gel-

PROF. DR. YILDIRIM KILKIŞ

di. Sanırım “Yönelmesinler, kullanmasınlar.” demeye de hiç birimizin dili varmaz. Ama “Bu kişiler bu aletlere nasıl ulaşıyorlar?” denilirse, ayrı bir sorun olmakla birlikte cevabı var: O aletlere ekonominin bir yerlerini ısırarak, kemirerek ulaşıyorlar.

Tüketimi artıran nedenleri özetledikten sonra, kişi başına düşen milli gelir üzerinde durmak istiyorum. Kişi başına düşen milli gelir rakamlarının

gerçek olduğuna ben kesinlikle inanmıyorum. Dergi’de daha önce düzenlenen toplantılarda da bu nokta vurgulanmıştır. Sadece görünen talep artışı göz önünde tutulduğu takdirde, başkaca hiçbir göstergeye dayanmaksızın, ülkemizde kişi başına düşen milli gelir rakamlarının ikiye, üçe çarpılması gerektiğine inanıyorum. Kayda geçmeyen üretim olayı ve rant olayı var. Yerleşmenin, şehirleşmenin yarattığı korkunç bir toprak rantı var. Büyük bir vergi kaçırma olayı var. Bu büyük açıkların hiçbiri hesaba girmediği için fert başına düşen milli gelir 1950 dolarda kalıyor. Bu bence doğru bir rakam değildir. Doğru olmayan bir milli gelir rakamına bakılınca da talep artışı aşırı görülebilir. Böyle bir talep artışı ekonominin lehine midir, yoksa aleyhine midir? Bu çeşitli noktalardan tartışılabilir.

KURDAŞ – Sayın Kılış, bir saplama yapabilir miyim? Milli gelir hesabında bir yanlış olup olmaması aslında bu konular itibariyle bence çok geçerli değildir. Aynı hesaplar 10 sene evvel de yapılıyordu, şimdi de yapılıyor. Aynı yanlışlar muhtemelen tekrar ediliyor. Bu durumda biz mukayeseler çerçevesinde kalyoruz. Milli gelir hesabındaki hatalar baki kalmak kaydıyla fert başına düşen milli gelir 1200 dolar civarında duruyor. Bundan 10 sene evvel belki 1800 dolardı, ya da 2500 dolardı. Aslında biz açıklanan milli gelir rakamında oransal bir artış olup olmadığı ile meşgulüz. Fert başına düşen milli gelir, görünürde Türkiye’deki nüfus artışının da etkisiyle, zaman zaman artıyor, zaman zaman duruyor. Ancak, son yılların israfları nedeniyle fert başına milli gelirden reel bir artış görülüyor. Ama belki vaktiyle hepsi yüksekti. Gene aynı yükseklikte duruyor.

KILKIŞ – Bana göre, özellikle toprak rantı göz önünde tutulduğu takdirde, fert başına düşen milli gelir açıklanan rakamın çok daha üstündedir. Mukayeseler itibarıyla geçmiş yıllarda da belki aynı eğilimler vardı. Ama son 10 yılın artan şehirleşme oranı milli geliri büyük ölçüde etkilemiştir.

KURDAŞ – Toprak rantı milli gelire bir ilave midir, yoksa gelir dağılımında eşitsizliği mi artırıyor?

KILKIŞ – Nasıl yorumlanırsa yorumlansın, kişileri tüketime yönelme bakımından etkiliyor.

KURDAŞ – Orası öyle. Şunu da söyleyeyim. Hükümet takip ettiği çeşitli politikalarla rant mahiyetindeki kazançları teşvik etmiştir, spekülasyon kazançları teşvik etmiştir. Elbet bunlar da sorumsuz tüketimi teşvik etmektedir. Siz birilerine havadan para kazanma imkânını verirsiniz, onlar da bu paralar ile tabiidir ki israf niteliğinden harcama yaparlar.

KILKIŞ – Dolayısıyla tüketime yönelen bir toplum var ise onun sorumluluğu yönelende değil yöneltende olmalıdır. Ama kanımca tüketici tüketime yönelmekte de haklıdır. Kendi başına kalınca tabiidir ki o tarafa doğru yönelecektir.

ALKİN – Konuşmaların başında da belirttiğimiz gibi, tüketiciye aksine bir davranışı da zorla kabul ettiremezsiniz.

KILKIŞ – Biraz da ilgili rakamlar üzerinde durayım. Son iki yıllık ithalat içerisinde yatırım mallarının payı % 3,5 gerilemiş. Oysa 1988 ve 1989 yıllarında ithalat içerisindeki tüketim mallarının payı % 24,7; hammaddelerin payı % 14 artmış. En büyük artış tüke-

tim mallarında. İstanbul Ticaret Odası'nın elimdeki şu son yayımında, 1989 yılı Ocak-Nisan ayları ile 1990 yılının aynı dönemine ait mukayese var. 1989'a göre 1990'da yatırım malları ithalatındaki dört aylık artış % 20, aynı dönemdeki tüketim malları ithalatı artışı % 63, hammaddelerdeki artış ise % 32,5. O da sanıyorum Sayın Kurdaş'ın dediği gibi döviz kurunun düşük tutulmasından kaynaklanıyor. Hammaddenin ithalat yoluyla getirilmesinin tercihi olayı.

tüm ülkelerde ithal mallarının ulusal ya da uluslararası standartlara uygun olup olmadığına bakılır; tüketicilerin korunması için bu zorunlu görülür; acaba türkiye'de böyle bir uygulama var mı?

Yine değişik bir yaklaşımla bazı konuları dile getirmek istiyorum. Birincisi, tasarrufların artırılarak yatırıma daha fazla imkân sağlanması. Bununla da ilgili olarak, "Yabancı ortaklıklar yoluyla sermaye gelişini sağlama imkânı ülkemiz için ne derecede geçerlidir?" şeklinde bir soruyu ortaya atmak aklıma geliyor. Bir diğeri şu: Sayın Alkin "Üretim olmazsa tüketim olmaz." dedi. Biz pazarlamacıların başka bir görüşü vardır: Önce tüketim olacak, o tüketime yönelik bir üretim çıkacak ortaya. Acaba çelişkili gibi görülen bu fikirleri nasıl bağdaştırabiliriz?

Sözlerimi bitirirken bir noktayı da özellikle ve özellikle belirtmek istiyorum. Tüketim malları ithalatındaki bu artış, ülkemizde zaten olmayan ama ol-

masının önemi gittikçe artan “Tüketicinin Korunması” konusunu da tekrar gündeme getiriyor. Benim bildiğim kadarı ile birçok ülke, az gelişmiş diye nitelendiklerimiz de dahil, ithal ettikleri malların en azından kendi standartlarına veya uluslararası standartlara uygun olup olmadığına bakarlar. Standartlara uygun olmayan malları ithal etmezler. Bizde acaba böyle bir uygulama var mı? Hangi mal uygundur onayı alındıktan sonra ithal ediliyor? Benim bildiğim bir tek mamul var. Kullanıldıktan sonra atılabilir enjektörler standart uygulamasından geçer. Dolayısıyla gelen mallardan tüketicilerin şikâyetleri olduğu vakit başvurulacak bir merci bulunmamaktadır. Sonuçta tüketici çaresiz olarak ortada kalmaktadır. Kanımca bu da çözüm bekleyen sorunlardan birini oluşturmaktadır.

ALKİN – “Türk Toplumunun Tüketime Yönelmesi” konusunda görüşler gün ışığına çıkmış oldu. Eğer ilave edilmek istenen bazı noktalar varsa, onları da kaydedelim. Buyurun Sayın Sağlam.

yatırımları durağan, milli gelir artış hızı nüfus artış hızının altında olan bir ülkede talep pompalayıcı politikalarla bir sonuca varılamaz; üretimi gerileten ve ithalatı kışkırtan kur politikaları yüzünden türk sanayii haksız rekabete maruz bırakılmıştır; turizm ve tarım sektörleri için de geçerli olan bu gibi politikaların sonu iflastır

SAĞLAM – Yeniden bir iktisat teorisi yazacak değiliz. Ülkemizin durumu ortadadır. Her şey açık olarak görülmektedir. Yatırımlar durağanlaşmıştır. 1989’da milli gelir artış hızı % 1,7 olmuştur ki, bu nüfus artış hızının oldukça altında bir orandır. Böyle bir ülkede yaşadığımızı göre, talep pompalayıcı politikaların bir sonucu yoktur. Sayın ülke yöneticileri acaba yeni bir iktisat teorisi mi ileri sürmeye hazırlanıyorlar? İktisat bilimince yeni katkılarda bulunmak mı söz konusudur?

KURDAŞ – Sayın Sağlam’ın cümlelerine şunlar da eklenmelidir: Türkiye’de bir de üretimi baskı altına alan, üretimi geriletecek bir ekonomik politika izleniyor. Uygulanan bu kur politikasının doğal sonucu, Türk sanayiini haksız rekabete maruz bırakmak ve Türk sanayiini geriletmektir. İşsizliği artırmaştır.

ALTAN – Turizm sektöründe de aynı uygulamalar söz konusudur.

KURDAŞ – Tarımda da aynı şey olacaktır. Bu sistem böyle giderse, bir gün Türkiye’deki ağaçların söküldüğünü, onun yerine dışarıdan mal ithal edildiğini göreceksiniz. Bu başka ülkelerde oldu zaten. Bu politikaya çok benzer örnekler Nijerya’da yürütülmüştür. Fransız Ekvator Afrikası’nda yürütülmüştür. Aşırı bir enflasyon ortamında Fransız Frankı’na bağlı bir kur politikası uygulamışlardır. Nijerya ise büyük enflasyonda kurunu ayarlamayı zül kabul etmiştir. 15 sene önce kendini rahatça besleyen, hammadde ve gıda ihraç eden Nijerya, bütün gıdasını dışarıdan sağlayan ve tarımı terk edilmiş bir memleket haline gelmiştir. Bir gün gelmiştir ki, Nijerya’da ağaçlar sökülmüştür, plantasyonlar sökülmüştür, halk şehirlere hücum etmiştir. Petrol geliri ve

diş borçlanma ile muazzam bir ithalat teşekkül etmiştir; o ithalata da limanlar yetmemeye başlamıştır. Sonunda “dama” demişlerdir. Hakikaten de bu politikaların sonu iflastır. Biz böyle bir politikanın bilinçsizce uygulandığını görüyoruz Türkiye’de.

Son olarak bir enterasan noktaya daha değineyim, hükûmetin ekonomik politikaya nasıl yaklaştığına örnek olmak üzere... Bilindiği gibi Doğu Anadolu’da problemlerimiz var. Bu problemlerin haline çok önemli bir yaklaşım, oraya ekonomik bir rahatlatma götürmektir. Oranın yatırım ihtiyaçlarını karşılamak, orada birtakım yatırımları teşvik etmek, bölgeyi ekonomik olarak kalkındırmaktır. Hükûmetin yaptığı yaklaşım ise oraya 100 bin memur kadrosu tahsis şeklinde belirmiştir. 100 bin memur bir yılda aşağı yukarı 1,5 trilyonluk bir masrafa yol açar. O harcamayı bölgenin kalkınmasında, yatırımlarında kullanıp, yatırım hacminde bir artış sağlayacağımıza, oraya tüketici bir kadroyu götürüyorsunuz. Devletin imkânını da bu tüketici kadroya tahsis ediyorsunuz.

Hükûmette bir diğer zihniyet var ki, onu birtakım arkadaşlarımız kanımca yanlış değerlendiriyorlar. Hükûmet dışarıya borçlandığı ve Türk ekonomisine istediği döviz bulduğu sürece, bazı arkadaşlarımız uygulanan politikaları uygun görüyorlar. Aslında döviz sorunu konunun bir tarafıdır. Döviz bularak açığı kapatırsınız, ama ekonomimize yüklediğiniz baskı devam eder. Ekonomideki gerileme devam eder. Diyelim ki 10 sene daha döviz buldunuz, Körfez krizinden sonra bütün dünya ceplerini açtı, sıcak para da buraya geldi. Bol bol döviz bulduk. Bu sene 10 milyar dolar dış ticaret açığı verdik; 5-6 milyar dolar da cari işlemler açığı

verdik. Hepsini de finanse ettik. Borcumuz da o miktarlarda yükseldi. İş böyle bir iki sene yürüttük. Sonuçta ne olacaktır? Ekonomi çökmeye devam edecektir. Bu döviz bulma konusu ile ekonominin çöküşünü birbirinden ayırmak lazım. Onu da pek az arkadaşımız yapıyor. Tabii sonuçta kamuoyunu yanlış istikametlere sevketmiş oluyoruz.

ALKİN – Bugünkü açık oturumumuz burada sonuçlanmış oluyor. Tartışmacıların tümü, Türk toplumunun zamansızca ve gereksizce tüketime yönlendirildiği kanısında. Ayrıca, bu yılın yüksek büyüme hızını da talebin sürüklediğini düşünüyorlar. Gerçekten 1990 yılının ilk yarısına ait istatistikler, hiç olmazsa karine olarak, tüketimin aşırı uyarıldığı izlenimini veriyor.

Oysa Türkiye hem uzun dönemde yüksek bir büyüme hızını kesintisiz sürdürebilmek ve hem de kısa dönemde Körfez krizinin yarattığı yeni petrol şokunu atlatabilmek için tüketime değil, tasarrufa yönelmek zorundadır.

Ancak, bu yönelme tabiidir ki zorlamayla değil, uygun makro-ekonomik politikalarla gerçekleştirilmeli ve halka yaptığı tüketim fedakârlığının karşılığı, artan tasarrufları iyi değerlendirilerek, mutlaka verilmelidir.

Dergi’nin Notu: Yukarıda sunulan “Açık Oturum”, 11 Eylül 1990 tarihinde yapılmıştır.

◆ Gönül alıcı bir söz bütün kış mevsimini ısıtmaya yeter.

Çin Atasözü

◆ En büyük yanlışlık, yanlışlık diye bir şey tanınamaktır.

Carlyle

Sermaye Piyasası

Yrd. Doç. Dr. MEHMET BOLAK

AĞUSTOS ayında patlak veren Körfez krizi, dünyanın hemen her yerinde ve her konuda etkisini gösterirken, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın da krizden nasibini almaması düşünülemezdi. Nitekim, Borsa son dörtbuçuk yılın belki de en iniş-çıkışlı dönemini geçtiğimiz Ağustos ayında yaşamış, ay başında 5700 puan civarında bulunan İMKB İndeksi, Irak'ın Kuveyt'e yaptığı harekâtın bir hafta sonrasında 4200 mertebelerine inmiş, sonraki hafta tekrar 5100 dolaylarına yükselmiş, bir sonraki hafta 4300'leri gördükten sonra, Ağustos ayının son haftasında yeniden 4800'lere çıkmış, "28 Ağustos 1990, Salı" gününü 4867.72 puanla kapatmıştır. Körfez krizi sona ermedikçe Borsa'daki dalgalanmaların devam edeceği ve yakın geleceğe yönelik tahminlerin yapılamayacağı açıktır. Ancak, ay başından beri gözlenen durum, her dalgalanmanın bir öncekinden daha az şiddetli olması ve 4850 civarında bir ortalama etrafında dolaşmasıdır.

Öte yandan Körfez krizi dünyanın tüm borsalarında etkisini göstermiş, New York, Londra, Tokyo ve Frankfurt gibi dünyanın en büyük borsalarında indeksler son 6 ayın ya da yılın en düşük düzeylerine inmişler, haftada % 2.6 (Dow Jones) ya da % 3.6 (Frankfurt Dax) gibi, söz konusu borsalar için çok önemli kabul edilecek düşüşler gözlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, İMKB'nin herşeye rağmen kriz karşısında çok vahim bir darbe yemeden direnç göstermiş olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar haftada % 15-25'lere varan fiyat hareketleri yaşanmış olsa da günlük % 10 (son düzenlemeyle % 5) fiyat marjı uygulanabilen bir borsada bu dalgalanmalara her zaman rastlamak mümkündür. Ayrıca fiyat hareketleri tek yönlü olmamış, her inişi, daha düşük boyutlu olsa da, bir çıkış izlemiştir. Bu fiyat hareketlerinin sonucunda, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi geçen ay aşmış olduğu 10.000 puanın üzerinde kalmayı başarmış, % 4.67 oranında bir gerileme göstererek "28 Ağustos 1990, Salı" günü kapanış fiyatları itibarıyla 10.166,14 puanda kalmıştır. Gerilemenin düşük çaplı olmasına karşılık, indeks kapsamındaki 40 hisseden 32'sinin fiyatı geçen aya göre gerilemiş, ancak bu hisselerden 3'ü ay içinde yapılan sermaye artırımları dikkate alındığında, pozitif verim sağlamışlardır.

Ağustos ayında en yüksek primi Eczacıbaşı Yatırım hisseleri (% 42.40) yapmış, Maki-

na Takım (% 19.67), Koç Yatırım (% 12.68), T. D. Döküm (% 7.85), Akçimento (% 6.38), Metaş (% 5.71), % 5'in üzerinde prim yapan hisseler olmuşlardır. Yatırımcısına en fazla zarar ettiren hisseler arasında da Olmuksa (% 32.14), Pınar Süt (% 27.14), Gübre Fabrikaları (% 25), Ege Bira (% 24.29), Güney Bira (% 20), Bolu Çimento (% 16.80), İzdaş (% 16.67), Çimsa (% 15.66) ve Koruma Tarım'ı (% 15.45) saymak mümkündür. İndeks kapsamında bulunmayan hisseler arasında da, Alarko (% 55), Deva (% 47), Yapı Kredi (% 16.45) önemli artış gösteren hisseler olarak dikkat çekmişlerdir.

Ağustos ayında gerçekleştirilen sermaye artırımlarında, Eczacıbaşı Yatırım % 200 bedelli % 200 bedelsiz artırımla ödenmiş sermayesini 2.4 milyar liradan 12 milyar liraya; Kav % 66.66 bedelli, % 33.33 bedelsiz artırımla 6 milyar liradan 12 milyar liraya; Makina Takım % 100 bedelli, % 100 bedelsiz artırımla 1.5 milyar liradan 4.5 milyar liraya; T. Demir Döküm % 66.66 bedelsiz artırımla 30 milyar liradan 50 milyar liraya; Emek Sigorta % 50 bedelsiz artırımla 20 milyar liradan 30 milyar liraya; Enka Holding % 87.5 bedelsiz artırımla 8 milyar liradan 15 milyar liraya; Net Holding % 64.28 bedelli, % 57.94 bedelsiz artırımla 22.5 milyar liradan 50 milyar liraya yükseltmiştir. Koç Holding'te yıl içinde % 50 oranında bedelli, % 50 oranında bedelsiz yeni bir sermaye artırımına gidileceği belirtilmiş; İktisat Finansal Kiralama'da % 30 bedelsiz artırımla ödenmiş sermayenin 20 milyar liradan 26 milyar liraya; Mensucat Santral'da % 110 bedelli, % 190 bedelsiz artırımla 59.1 milyar liradan, 236.4 milyar liraya; Akal Tekstil'de % 14 bedelli, % 14 bedelsiz artırımla 40.25 milyar liradan 51.52 milyar liraya yükseltilmesinin olağanüstü Genel Kurul toplantılarında görüşüleceği; Sabah Yayıncılık'ın % 100 bedelli artırımla ödenmiş sermayesinin 24 milyar liradan 48 milyar liraya çıkartmak için SP Kuruluna başvurduğu öğrenilmiştir.

Ay içinde Borsa'ya yeni hisse senetleri eklenmeye devam etmiştir. Toprak Kağıt Sanayi A.Ş. hisseleri 14.8.1990 tarihinden itibaren, 7500 TL taban fiyatıyla Borsa'ya girmiş, ay sonuna doğru 7700 liraya yükselmiştir. İstanbul Motor Piston ve Pim Sanayi A.Ş. hisse senetleri ise 20.8.1990 tarihinden itibaren 10.000 TL taban fiyatıyla Borsa'ya girmiş ve fiyatı bu düzeyde kalmıştır. Yaşar Holding'in iştiraklerinden Tütünbank'ın hisseleri de 5 Eylül'den itibaren 6000 TL fiyatla satışa sunulacak, bu hisseler Eylül sonunda yapılacak % 100 oranındaki bedelli artırımdan yararlanabileceklerdir. Bursa'da kurulu Sönmez Holding'e bağlı Sönmez Filament, Sönmez ASF ve Sönmez Pamuklu A.Ş.'nin de halka açılma kararı aldıkları öğrenilmiştir.

Şirketlerin büyük çoğunluğunun 6 aylık bilançoları Borsa'ya iletilmiştir. Yazının yazıldığı tarih itibarıyla 71 şirkete ait bilanço verileri elde edilebilmiştir. "Tablo 1" ve "2"de bu bilançolardan elde edilen bazı verilere ve yapılan hesaplamalara yer verilmiştir. Yer tasarrufu sağlayabilmek amacıyla 71 şirketin 50'sine tablolarda yer verilmiş, farklı bilanço yapıları nedeniyle bankalar bu tablolara özellikle dahil edilmemişlerdir. "Tablo 1"de seçilmiş 50 şirkete ait, 6 aylık kâr rakamları, hisse başına kârlar ve fiyat/kazanç oranları verilmiştir. Fiyat/kazanç oranları 14 Ağustos tarihindeki fiyatların, hisse başına kâr rakamlarına bölünmesiyle hesaplanmıştır.

◆ Cömert insan, almaktan çok vermesini sever.

Chevalier de Méré

◆ Cesur adamın inancı da vardır.

Çiçero

Tablodan görülebileceği gibi 50 şirket için hesaplanan hisse başına kâr ortalama olarak 501.61 TL, ortalama fiyat/kazanç oranı ise 57.38'dir. 71 şirket için hesaplanmış ortalama sırasıyla 517.26 TL ve 54.58'dir. Hisse başına en yüksek kâr elde etmiş şirketler, Sarkuysan (2558.20 TL), Aksa (1795.80 TL), Arçelik (1245.48 TL), Otosan (1116.19 TL) ve Çukurova (1045.76 TL) olmuşlardır. 71 şirket içinde hisse başına kâr rekoru tabloda yer almayan Mardin Çimento'ya aittir (5569 TL). Geçmiş yılların rekortmeni Erdemir'de hisse başına kâr yalnızca 586.85 TL olmuştur. Hisse başına en düşük kâr (7.87 TL) elde eden Olmuksa, daha önce belirtildiği gibi aynı en çok değer kaybeden hisse senedi olmuştur. Kârın düşüklüğüne bağlı olarak fiyat/kazanç oranı da 571.78'le en yüksek değeri yine bu şirket için almıştır. Fiyat/kazanç oranı düşük hisseler bilindiği gibi muhtemelen düşük değerlenmiş ve fiyat artış potansiyeli gösteren hisselerdir. Tabloya göre Ege Endüstri (9.52), Hektaş (10.31), Koruma Tarım (10.63), İktisat Finansal (12.85) ve Çelik Halat (13.82) diğerlerine göre en düşük fiyat/kazanç oranına sahip hisselerdir.

TABLO 1
6 Aylık Bilançolara Göre Kârlar (Milyon TL),
Hisse Başına Kârlar ve Fiyat/Kazanç Oranları

Kuruluş	Kâr	HBK	F/K	Kuruluş	Kâr	HBK	F/K
Akçimento	19.419	229.39	23.11	İntema	499	554.44	49.60
Aksa	118.523	1795.80	19.21	İzocam	7.027	780.78	32.02
Alarko H.	3.206	267.17	102.93	Kartonsan	14.263	264.13	20.44
Anadolu C.	5.035	187.52	35.73	Kav	7.659	638.25	26.24
Arçelik	112.093	1245.48	19.27	Kepez El.	5.927	296.35	54.83
Bağfaş	18.414	460.35	31.50	Koç Hol.	58.929	392.86	113.27
Bolu Çim.	10.893	691.62	16.63	Koç Yat.	13.108	546.17	40.28
Brisa	11.735	77.27	104.83	Kordsa	6.808	67.24	81.80
Çelik Hal.	12.033	577.08	13.82	Koruma T.	7.124	959.46	10.63
Çimsa	8.321	148.17	52.64	Köytaş	2.301	219.14	16.88
Çukurova El.	78.432	1045.76	26.30	Mensucat S.	12.185	206.18	48.02
Deva H.	7.062	353.10	31.15	Nasaş	1.181	23.24	105.43
Doğusan	1.203	511.91	22.95	Net Hol.	5.247	104.94	50.98
Döktaş	11.383	542.05	28.59	Olmuksa	303	7.87	571.78
Eczacıbaşı Y	8.160	680.00	41.91	Otosan	48.811	1116.19	25.98
Ege Bira	11.882	943.02	32.34	Peg Prof.	40.308	725.29	15.17
Ege End.	6.763	966.14	9.52	Petkim	308.187	154.09	16.55
Ege Gübre	521	43.42	163.53	Pınar Süt	2.152	398.52	14.55
Enka H.	4.323	540.38	16.84	Rabak	380	25.33	244.74
Erciyes Bira	5.582	248.09	110.85	Sarkuysan	19.340	2558.20	15.44
Erdemir	225.350	586.85	18.74	Sifaş	10.040	536.32	27.97
Gübre Fab.	3.517	29.31	64.83	T.D. Döküm	17.808	356.16	35.10
Güney Bira	2.503	297.98	39.43	T. Şişe Cam	16.106	132.79	133.67
Hektaş	8.170	785.95	10.31	Vestel	73.371	489.14	26.58
İktisat Fin.	3.580	179.00	12.85	Yasaş	3.093	114.56	41.03
				Ortalama		501.61	57.38

"Tablo 2"de yine aynı 50 şirkete ait defter değerleri, piyasa değerleri ve piyasa değeri/defter değeri oranları verilmiştir. Defter değerleri Borsa'ya bildirilen bilançolardaki "öz varlık toplamı" olarak kabul edilmiş, bilanço bildirim tarihinden sonra sermaye artırımına giden işletmelerde, bedelli yatırım miktarları öz varlıklara ilave edilmiştir. Piyasa değerleri ise 14 Ağustos fiyatının işletmenin hisse senedi sayısı ile çarpılmasıyla bulunmuştur.

Piyasa değerinin defter değerine oranı, 50 şirket için 5.649 olarak hesaplanmıştır. 71 şirket için hesaplanan ortalama ise 4.977 olmuştur. Geçen yıl aynı dönemde 44 şirket için hesaplanan ortalama 2.179, yıl sonu bilançolarına göre 48 şirket için hesaplanan ortalama ise 4.393 olmuştur. Yine bilindiği gibi piyasa değeri defter değerine oranla düşük kalmış hisselerin yakın dönemde fiyatlarının artması muhtemeldir. Diğerlerine nispeten düşük değerli kalmış hisseler olarak İktisat Finansal (1.444), Nasaş (1.665), Gübre Fabrikaları

TABLO 2
Defter Değeri-Piyasa Değeri (Milyon TL)

Kuruluş	Defter Değeri	Piyasa Değeri	Piy./Def. Değeri	Kuruluş	Defter Değeri	Piyasa Değeri	Piy./Def. Değeri
Akçimento	123.808	448.679	3.624	İntema	4.514	24.750	5.483
Aksa	308.100	2277.000	7.390	İzocam	27.612	225.000	8.149
Alarko H.	30.951	330.000	10.662	Kartonsan	120.810	291.600	2.414
Anadolu C.	48.557	179.895	3.705	Kav	27.748	201.000	7.243
Arçelik	283.443	2160.000	7.621	Kepez El.	49.942	325.000	6.508
Bağfaş	102.577	580.000	5.654	Koç Hol.	350.814	6675.000	19.027
Bolu Çim.	40.037	181.125	4.524	Koç Yat.	56.174	528.000	9.399
Brisa	203.002	1230.188	6.060	Kordsa	169.418	556.875	3.287
Çelik Hal.	42.641	166.320	3.900	Koruma T.	26.577	75.735	2.850
Çimsa	94.793	438.048	4.621	Köytaş	13.639	38.850	2.848
Çukurova El.	235.936	2062.500	8.742	Mensucat S.	280.167	585.090	2.088
Deva H.	30.903	220.000	7.119	Nasaş	74.790	124.509	1.665
Doğusan	10.706	27.613	2.579	Net Hol.	56.497	267.500	4.735
Döktaş	54.183	325.500	6.007	Olmuksa	48.561	173.250	3.568
Eczacıbaşı Y.	27.353	342.000	12.503	Otosan	156.618	1268.170	8.097
Ege Bira	56.775	384.300	6.769	Peg Prof.	99.395	610.325	6.150
Ege End.	17.162	64.400	3.752	Petkim	2318.260	5100.000	2.200
Ege Gübre	26.419	85.200	3.225	Pınar Süt	14.161	31.320	2.212
Enka H.	24.863	72.800	2.928	Rabak	33.247	93.000	2.797
Erciyes Bira	40.918	618.750	15.122	Sarkuysan	65.607	298.620	4.552
Erdemir	1666.449	4224.000	2.535	Sifaş	39.377	280.800	7.131
Gübre Fab.	114.150	228.000	1.997	T.D. Döküm	102.291	625.000	6.110
Güney Bira	23.460	98.700	4.207	T. Şişe Cam	177.546	2152.951	12.126
Hektaş	20.609	84.200	4.086	Vestel	240.537	1950.000	8.107
İktisat Fin.	31.846	46.000	1.444	Yasaş	43.105	126.900	2.944
Ortalama							5.649

(1.997), Mensucat Santral (2.088), Petkim (2.200), Pınar Süt (2.212), Kartonsan (2.414), Erdemir (2.535) ve Doğusan (2.579) sayılabilmektedir. En yüksek piyasa/defter değeri oranına sahip şirketler olarak da Koç Holding (19.027), Erciyes Biraçılık (15.122), Eczacıbaşı Yatırım (12.503), Şişe Cam (12.126) ve Alarko Holding (10.662) görülmektedir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Ocak	94.18	135.51	243.11	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38
Şubat	94.60	157.44	246.73	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13
Mart	97.99	165.21	249.65	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24
Nisan	101.49	152.04	235.43	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56
Mayıs	102.60	156.08	227.24	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48
Haziran	106.38	176.25	220.66	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16
Temmuz	106.22	176.40	207.07	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47
Ağustos	113.08	186.42	204.24	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14
Eylül	112.47	199.71	198.36	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	
Ekim	115.27	212.63	200.20	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	
Kasım	132.45	217.12	200.44	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	
Aralık	133.33	242.03	202.10	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	

Bankacıların ve
İş Çevrelerinin Beklediği Kitap :

•
VECDİ ÜNAY

•
**BANKALARCA
DIŞ TİCARETİN
FİNANSE EDİLMESİ
USULLERİ**

•
YENİ ÇIKTI
ES Yayınları - Telefon: 526 34 11

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1987	1988	1989	1987	1988	1989	Ağustos	Haziran	Temmuz	Ağustos
				(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Net)	(Net)	(Net)	1989	1990	1990	1990
1	AKÇİMENTO	100.000	84.656,3	6.124	4.989	2.504	168	36	6,60	2.300	4.750	4.700	5.000
2	ANADOLU CAM	150.000	26.850	4.669	8.757	6.573	50	60	29	4.200	8.100	7.600	7.100
3	ARÇELİK	500.000	90.000	25.159	35.583	54.400	80	92	100	5.100	15.500	21.500	20.750
4	BAGFAŞ	-	40.000	6.720	22.717	22.450	85	40	40	2.800	14.250	15.750	14.750
5	BOLU ÇİMENTO	-	15.750	3.144	4.781	9.954	181,38	213,45	37	24.000	13.000	12.500	10.400
6	BRİSA	150.000	151.875	14.406	29.868	43.705	63	103,20	44	3.800	6.900	7.500	7.700
7	ÇELİK HALAT	27.000	21.600	4.184	6.462	7.788	100	100	70	4.500	8.200	8.500	7.400
8	ÇİMSA	50.000	56.160	10.554	12.985	12.172	203,87	82,60	44	3.900	8.000	8.300	7.000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	300.000	75.000	40.317	81.688	136.460	200	250	250	17.800	24.000	26.000	26.500
10	DÖKTAŞ	50.000	21.000	6.696	4.523	3.023	100	58,50	27	3.350	19.000	15.500	14.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	25.000	12.000	771	1.713	2.043	40	45	45	2.350	54.000	125.000	36.000
12	EGE BİRACILIK	12.600	12.600	1.840	9.607	14.090	35	130	80	12.200	23.500	35.000	26.500
13	EGE GÜBRE	50.400	12.000	1.312	900	(1.257)	50	18	-	1.050	6.600	6.400	8.600
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	384.000	66.001	268.834	451.914	55	175	50	28.000	9.750	11.750	11.000
15	GOOD-YEAR	80.000	23.448	9.058	12.548	4.135	100	60	15	7.300	12.500	11.500	10.500
16	GÜBRE FABRİKALARI	120.000	120.000	(12.662)	(3.377)	134	-	-	-	870	2.600	2.400	1.800
17	GÜNEY BİRACILIK	8.400	8.400	1.825	3.388	3.816	35	60	35	4.975	12.250	13.000	10.400
18	HEKTAŞ	10.000	10.395	1.419	3.346	3.330	35	75	60,80	5.500	12.500	7.100	6.900
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	150.000	150.000	4.935	(8.616)	(12.896)	22,66	-	-	900	2.050	1.800	1.500
20	İZOCAM	30.000	9.000	1.688	4.877	7.680	35	120	85	5.100	23.000	25.500	24.000
21	KARTONSAN	81.000	54.000	3.980	4.792	10.061	35	20	30	3.200	5.900	5.800	5.400
22	KAV	12.000	12.000	2.242	4.428	8.961	130	75	75	14.000	27.000	34.000	15.500
23	KOÇ HOLDING	500.000	150.000	15.209	40.783	90.511	32,50	60	110	4.600	16.750	48.000	44.500
24	KOÇ YATIRIM	100.000	24.000	2.588	7.220	16.530	35	50	60	2.400	11.000	17.500	20.000
25	KORDSA	150.000	101.250	17.680	34.928	34.822	96	96	45	4.375	6.500	5.600	5.500
26	KORUMA TARIM	20.000	7.425	2.815	7.458	2.020	66	111	20	5.100	11.500	11.000	9.300
27	MAKİNA TAKİM	3.000	4.500	(170)	282	2.487	-	5	100	2.225	26.000	30.500	12.500
28	METAŞ	75.000	75.000	3.988	(9.942)	5.447	15	-	-	1.225	1.550	875	925
29	NASAŞ	70.000	50.820	2.543	162	1.149	30	-	2	1.075	3.200	2.750	2.450
30	OLMUKSA	50.000	38.500	4.752	6.292	2.502	45	35	16	3.725	5.700	5.600	3.800
31	OTOSAN	100.000	43.730	18.429	31.463	41.880	26,60	70	60	3.700	18.750	24.500	25.000
32	PINAR SÜT	18.000	5.400	934	1.635	2.568	22,13	37,80	53,60	-	7.500	7.000	5.100
33	RABAK	25.000	15.000	3.773	6.753	323	40	40	15	1.925	7.100	6.400	5.700
34	SARKUYSAN	30.000	7.560	4.708	9.725	22.595	75	90	150	7.200	33.000	41.000	38.500
35	TELETAŞ	250.000	20.000	22.197	24.473	21.177	120	120	85,60	55	-	18.000	17.000
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	50.000	50.000	10.217	9.472	11.176	103	44	30	2.100	12.250	17.000	11.000
37	TÜRK SİEMENS	-	10.500	7.313	10.119	23.572	81	68,50	90	7.150	36.000	51.500	46.000
38	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	62.246	121.414	124.238	38,38	46,08	37,74	2.500	18.000	28.500	29.000
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	200.000	121.293,4	3.989	12.084	17.559	10	20	15	2.875	11.250	17.500	17.000
40	YASAŞ	-	10.800	783	1.609	2.676	35	20	23,82	-	5.300	4.600	4.300

Görüşler

STEVE H. HANKE*

ÖZELLEŞTİRME TERCİHİ: BİR ANALİZ

Çeviren: Coşkun Can Aktan

GEÇMİŞ elli yıldan daha fazla bir süreye içerisinde çoğu ülke hükümetleri, ekonomik faaliyetlerde büyük icraatlar yapmış ve kapsamlı işlevler üstlenmişlerdir. Üstlenilen bu işlevler daha çok makro-ekonomik planlama ve yönetim konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna ilaveten, kamu sektörü faaliyetleri, özel sektör faaliyetlerine göre mutlak olarak büyümüştür. Bu büyüme; refah programları ve askeri harcamalardaki hızlı artışın yanı sıra kamu altyapı yatırımlarının ve kamu hizmetlerinin çok büyük boyutlarda artması neticesinde meydana gelmiştir. Dahası, birçok az gelişmiş ülke (AGÜ), devlet kavramını, kalkınmanın ve büyümenin lokomotifleri -devletin ya millileştirilmiş endüstrileri (KİT'leri) işleterek ya da piyasaya müdahale ederek kalkınmayı sağlayacağı kabul edilmektedir - olarak görmüş ve müteşebbis bir devlet düzeyine kadar genişletmiştir.

Ekonomide daha çok devlet müdahalesi eğilimi giderek ciddi bir şekilde sor-

gulanmaya başlamış bulunmaktadır. Gerçekten kaynakların dağılımı için, daha yoğun bir şekilde, yasal düzenlemelerin azaltıldığı ve serbest piyasaların temel alınması için girişimlerin başlatılmış olduğu görülmektedir. Özellikle, kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel teşebbüsçe gerçekleştirilmesi yönünde önemli girişimler olmuştur.

Özelleştirme A.B.D'nde en belirgin biçimiyle devlet ve yerel düzeyde revaçta olmuştur. Federal Hükümet bütçe fonlarının azalması, yeni bono çıkarılması konusunun oylanarak reddedilmesi ve artırılmış vergilere karşı gelişen hoşnutsuzlukla karşılaşan devlet ve yerel politikacıları, birçok durumlarda, kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel kesimce gerçekleştirilmesi için zorlanmışlardır. Diğer durumlarda, özel sektör icraatının maliyet duyarlı olduğu basit gerçeğinden dolayı politikacılar, faaliyetleri özelleştirmişlerdir.

Federal düzeyde özelleştirme, şimdiki yönetimin bir politikasıdır. Başkan Reagan, Başkanlık Yönetim Bürosu'nun bir bölümü olarak, bir Federal Mülkiyet İnceleme Teşkilatı'nı (Federal Property Review

(*) Steve H. Hanke; "The Privatization Option: An Analysis", Economic Impact, 1986/3, s.14-20

Board) kurmuş olan, 25 Şubat 1982 tarih ve 12348 no.lu Başkanlık Kararnamesi'ni imzalamış bulunmaktadır. Bu teşkilatın kurulmasındaki amaç, Federal Hükümet'in mülkiyetinde bulunan fazlalık emlâkın özelleştirilmesidir. O zamandan bu yana, yönetim, devletin mülkiyetinde bulunan Conrail (marşandiz) tren yolunun satışını teklif etmiş ve 1987 Bütçesi'ni Kongre'ye sunarken, bir adım daha ileri giderek, devlet mülkiyetinde bulunan bazı elektrik enerjisi dağıtım kuruluşlarının, petrol rezervlerinin ve diğer malların satışını önermiştir.

Genellikle "Grace Komisyon" olarak adlandırılan Maliyet Kontrol Üzerine Başkanlık Özel Sektör kuruluşunun araştırması sonucunda Federal Hükümet'in özelleştirmeden 28.400 milyon dolar tasarruf sağlayacağı hesaplanmıştır. Federal milletvekili de özelleştirme hareketinde rol oynamışlardır. Federal Hükümet halihazırda, Federal Hükümet personelinin aşağı yukarı 1/4'ünün çalıştığı ve aynı zamanda özel sektörün de faaliyette bulunduğu yaklaşık olarak 11.000 ticari alanda faaliyet göstermektedir. Yukarıda gösterilen işçi sayısına posta işçileri dahil edilmemiştir. Senatör Warren Rudman tarafından sunulmuş olan kanun tasarısı, Federal Hükümet'in bu işletmelerdeki faaliyetine son verecektir. Buna ek olarak, Kongre Ortak Ekonomi Komitesi özelleştirme konusunda bir dizi seminerler düzenlemiş bulunmaktadır.

Özelleştirmenin Gerçekleştirilmesi

Amerika Birleşik Devletleri'nde federal ve yerel hükümetlerin gerçekleştirdikleri kadar, Başbakan Margaret Thatcher da İngiltere'de geniş çaplı bir özelleştirme programı uygulamış bulunmaktadır. Geçen beş yıl içerisinde Thatcher Hükümeti 22 değişik yöntem kullanarak yüzlerce kamu işletmesini özelleştirmiştir.

Uluslararası düzeyde, şimdiki kadar devletin ekonomiye müdahalesini savunanlar tarafından ele alınan tutum ve yaklaşımlar, daha az devlet mülkiyetini ve devletin ekonomiye daha az ölçülerde müdahale etmesini savunanlar tarafından, bir ölçüye kadar etkilenmeye başlamıştır. Bu durum 1986 başlarında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve AID (U.S. Agency For International Development)'nin birlikte düzenledikleri özelleştirme konferansında da açık bir şekilde görülmüştür.

Ekonomik kalkınma hakkında akademik çevrelerde ve uluslararası örgütlerin yaklaşımlarında meydana gelen değişikliklere ek olarak, pratik bir görüş noktasından çeşitli etmenler, az gelişmiş ülkelerdeki özelleştirme politikasının uygulanmasını hızlandırmıştır. Örneğin:

- IMF istikrar politikaları, birçok ülkeyi kamu harcamalarını azaltmaya ve kaynakların ve sonuçta büyümenin desteklenmesine yarayacak politikalar benimseyip uygulamaya yöneltmiştir. Çoğu durumlarda özelleştirme, IMF'nin istemlerinin yerine getirilmesinde en akılcı yöntem olmaktadır.

- Dünya Bankası ve AID'in her ikisinin programları, bazı faaliyetlerin kısmen ya da tamamen özelleştirme beklentilerine gittikçe daha çok açık olmuştur. Bu açıklık, başka hiçbir işe yaramamış olsa bile, içerisinde başlıca uluslararası örgütlerin özelleştirme faaliyetini yavaşlatmadığı ve hatta bazı durumlarda bu faaliyetleri özelleştirmeyi teşvik edici bir ortam yaratma şeklinde sonuçlanmıştır.

- Ekonomik kalkınma için yaşamsal bir öneme sahip olan sektörler hakkındaki görüşlerin değişmesi, eyleme geçmeyi olmasa bile, özelleştirme tercihi üzerinde düşünmeyi teşvik etme şeklinde bir etki yapmıştır. Örnek olarak, yerli sanayi dış rekabetten koruyarak dövizleri muhafaza etmek için politikalar oluşturma üzerinde yoğunlaşma yerine, bu yeni yaklaşım, bir-

çok az gelişmiş ülkenin ihracat artışı ve büyüme yoluyla döviz gelirlerini arttırma konusu üzerinde önemle durmasına yol açmıştır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerin, ekonomilerini uluslararası pazarlarda rekabete açmak amacıyla, özelleştirme de dahil olmak üzere, birtakım çabalar harcamaya yöneltme şeklinde sonuçlanmıştır.

- Özelleştirme, çoğu kez, çokuluslu firmaların fonksiyonları hakkındaki tutumların dramatik bir şekilde değişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Artık, çokuluslu firmaların AGÜ'lere, yatırım sermayesi ile birlikte daha başka şeyleri de getirdiği gittikçe daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Çokuluslu şirketler az gelişmiş ülkelere teknoloji, işletme becerileri, bilgi, pazarlara girebilme ve müteşebbislik becerileri aktarımında da etkili bir sonuç olmaktadır.

- Bazı durumlarda özelleştirme, savsaklayarak sürüp giden politikaların uygulanmasından başka bir işe yaramamıştır. Bu politikalar altında devlet, koşullar elverdiğinde özelleştirmek niyetiyle başlangıçta kamu işletmelerine yatırım yapar. Bununla birlikte, şu konunun vurgulanması gerekir; bu stratejinin, gelişmemiş endüstrinin korunması gerekçesi gibi, çoğu kez gerçekleştirilmesinin güç olduğunun vurgulanması gerekir. Çünkü kazanılmış haklar güçlenir ve bu durum da özelleştirmenin yararına olmaz.

Reagan Yönetiminin Özelleştirme Programı

Özel sektörü kamu sektörüne göre temel sektör olarak kabul etme; piyasa mekanizmasına dayalı ekonomi politikaları yoluyla hızlandırılmış ve istikrar kazandırılmış ekonomik büyüme; Reagan yönetiminin programlarının çekirdeğini teşkil etmektedir. Bu felsefenin doğal bir gereği olarak yönetim, 1987 yılı federal bütçe tasarısında, devlet varlıklarının bir kısmını

satarak elden çıkarmayı, bazı temel ticari faaliyetlere sağlanmakta olan desteğin sona erdirilmesini, devlet kuruluşlarınınca satılmakta olan bazı malların fiyatlarının daha rekabetçi bir biçimde belirlenmesini ve yardım sistemi ile hizmetleri yaptırmada sözleşme sistemine daha çok ağırlık verilmesini teklif etmiş bulunmaktadır. Bu yolla sağlanacak tasarrufların beş yıllık bir süre içerisinde 52.100 milyon dolara ulaşması beklenmektedir.

Daha önemli özelleştirme önerilerinin arasında şu konular bulunmaktadır:

- Şu anda A.B.D.'nde üretilmekte olan toplam elektrik enerjisinin % 6'sının toptan satışını yapan ve Federal Hükümet'çe işletilmekte olan beş enerji pazarlama kuruluşunun özel sektöre satılması: Bunlar arasında en tanınmış olan Grand Coulee, Boneville Barajları ve diğer 21 hidroelektrik işletmesinden Pacific Northwest'e elektrik enerjisi sağlayan Boneville Enerji işletmesidir. Enerji pazarlama kuruluşlarını satılması, beş yıl içerisinde açıkların toplam 12.700 milyon dolar azalmasını sağlayacaktır.

- Wyoming'deki Teapot Dome ve Kaliforniya'daki Elk Hills olmak üzere iki A.B.D. Hükümeti denizaltı petrol yataklarının satılması: Yakın zamanlarda Strategic Petroleum Reserve (Stratejik Petrol Yatakları)'nın kurulmasıyla söz konusu iki denizaltı rezervinin artık önemini yitirdiği düşünülmektedir. Böylece bu iki rezervin satılmasıyla iki yıl içerisinde sağlanacağı tahmin edilen açık azalması 2.900 milyon dolara ulaşacaktır.

- Federal Hükümet'in mülkiyetinde bulunan ve atıl olarak duran emlakın satılması: Bu satış hükümete 1987 ve 1988 yıllarında 1.000 milyon dolardan fazla; gelecek beş yıl içerisinde de yaklaşık 2.000 milyon dolarlık bir kazanç sağlayacaktır.

- Federal Housing Administration (Federal İskân İdaresi)'nin gayrimenkul üye-

rine alınan borç sigortasının kullanılmasının azaltılması: Benzeri sigorta ticari olarak yapılmaktadır.

- Bir devlet kuruluşu olan ve politik risklere karşı A.B.D. yatırımlarını sigorta ederek, A.B.D. yatırımlarının finansmanına yardımcı olmak üzere direkt borç vererek ve garantiler sağlayarak yurt dışındaki ekonomik kalkınmayı destekleyen Overseas Private Investment Corporation (Denizaşırı Özel Yatırım Kurumu)'ün özelleştirilmesi.

- Devletçe işletilen bir demiryolu yolu taşıma servisi olan ve 1971 yılından bu yana hükümet fonlarından 12.000 milyon dolar aldığı halde hiç kâr etmemiş olan Amtrak'a verilen sübvansiyonlara son verilmesi.

- Beş uzay iletişim uydusunu çalıştıran LANDSAT'a verilmekte olan hükümet sübvansiyonlarının kesilmesi.

- Yoksullara mesken, eğitim ve diğer hizmetlerin sağlanması konusunda verilen hükümet yardımlarının uygulamasını artırılması.

Özelleştirme Ekonomisi

Şayet bu konuyu teorik bir açıdan inceleyecek olursak, kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel girişimce etkili bir biçimde sağlanması için önemli bir desteğin mevcut olduğu açıkça görülür. Mülkiyet hakkının daha az zayıflatıldığı yer ve durumlarda –yani daha az ölçüde azaltıldığı ya da güçsüzleştirildiği durumlarda– hakların daha çok azaltıldığı ya da açık durumlarla karşılaştırıldığında iyi sonuçlar alınmaktadır.

Tam rekabetçi piyasalar ve piyasa sosyalizmi, kaynakların dağıtımında, sırasıyla, özel ve kamu mülkiyeti altında ne kadar statik ekonomik etkinlik sağlanabileceğini açıklayan teorik modelleri temsil etmektedir. Tam rekabetçi piyasa biçiminde

tüketiciler, bireylerin gelirleri ile mal ve hizmetlerin fiyatları tarafından belirlenen bütçe sınırlamalarına bağlı olarak, yararlarını en yüksek bir noktaya ulaştırmaya çalışırlar. Gelir, sunulan kaynakların miktarları ve bu kaynakların sahiplerince kabul edilen fiyatlar tarafından belirlenir. Rekabetçi piyasalarda fiyatlar, malların bireysel alıcıları veya girdilerin satıcılarının pazar fiyatları üzerinde bir kontrolü olmayacak biçimde belirlenmektedir. Doğa ve teknoloji, ekonomide kaynakların miktarını sınırlamakta ve bilimin düzeyi de teknolojiyi sınırlamaktadır. Rekabet ve en yüksek kârın elde edilmesi arzusu, üreticilerin asgari maliyet yöntemiyle çalıştığını ve işletmenin varlıklarından en yüksek değeri sağladığını gösterir. Kaynak dağıtımına ilişkin piyasa sosyalist modeli, kaynakların kamu tarafından sahip olunması ve fiyatların, merkezi olarak teknokratlar tarafından saptanması dışında, tam rekabet piyasası biçimiyle hemen hemen aynıdır ve teknokratlar fiyatları, malların en son biriminin ya da marjinal biriminin üretim maliyetine eşitlerler.

Her iki model de mekanik bir şekilde ve kurumsal bir boşluk içerisinde işler. Örneğin, her iki model de işlemler maliyeti (yani, bilgi edinme ve müzakere, politika ya da yönetim ve yürütme maliyeti) ile uyarılma maliyetini yok (sıfır) varsayar ve ayrıca tüm kaynakların tam olarak kullanıldığını, kaynakların sadece maddi nedenlerle dağıtıldığını ve kaynak sahipleri ile çalışanların ekonomik olmayan nedenlerle işten kaçınmadıklarını farzeder. Bunlara ilaveten, merkezi planlamalı piyasa sosyalist sistem tarafından olduğu kadar, merkezi olmayan rekabet sisteminde de aynı nicelik ve nitelikte bilgiler (veriler) üretilebildiği varsayılmaktadır.

Gerçek dünyada, kaynakların kullanımına, kaynakların yaratmış olduğu gelire ve kaynakların diğer kaynaklara çevrilebilirliğine ilişkin hakların özelliğinin, kaynakların kullanım biçimi üzerinde etkisi bulun-

maktadır. Mülkiyet hakları düzenlemeleri, bir başka deyişle, tarafsız değildir. Çeşitli kurumsal düzenlemelerle birlikte gider haklar sistemi, fiyat mekanizması aracılığıyla, bireysel kararlardan doğacak fayda ve maliyetlerin karar vericiler ve diğerleri arasında ne şekilde dağıtılacağını belirlemektedir.

Özel mülkiyet hakkının mevcut olduğu durumlarda, bir bireyin, kaynağın kullanımına ve bu kaynaktan gelir elde etmesine ilişkin sınırsız bir hakkı bulunmakta ve yine birey kaynakları diğer bireylere transfer edebilmektedir. Bu haklar ne kadar kapsamlı ve tam olarak tanımlanır, dağıtılır ve güçlendirilirse birey, bu haklar tarafından yaratılan masrafların sorumluluğunu da o derece çok alacak ve toplam faydayı elde etmeye o kadar fazla yaklaşıacaktır. Böylece karar sahibini tüm fayda ve masrafları dikkate almaya iten büyük dürtü bulunmaktadır. Özel sahiplilikle ve sıfır bilgi ve işlem masraflarıyla, mülk sahipleri olarak bireyler, verdikleri kararların bütün sonuçlarına katlanacaklar ve böylece kaynaklar etkin bir biçimde kullanılacaktır.

Bununla birlikte, uygulamada bilgi ve işlem maliyeti ögesi bulunmakta ve mülkiyet hakkı çoğu kez yumuşatılmaktadır. Bu durum, yöneticiler ve karar vericilerin özel işletmelerde, kendi yararlarını arttırmaya yarayan fırsatları ya da özel işletme varlıklarının sahiplerinin aleyhine kâr getirecek faaliyetlere engel teşkil edecek olanak ve fırsatları olacaktır. Fakat yine de, idealden az da olsa, firmanın kaynaklarından elde edilecek yararları azamiye çıkarmak için bir eğilim bulunacaktır.

Mülkiyet haklarının yumuşatılması ekonominin bir ucunda devlet mülkiyeti vardır. Kamu ve özel işletmeleri birbirinden ayıran gerçek durum, kamu varlıklarının, bu varlıkların etkili bir şekilde transfer edilemeyeceği için, söz konusu varlıklara sahip olunmamasıdır. Bu transfer edileme-

me durumu, devlet bürokratları ve diğer personellerince alınan kararlar, firmaların varlıklarının piyasa fiyatlarında meydana gelen değişikliklere kolayca uydurulamaması anlamına gelmekte ve "sahipleri"; yöneticilerin ve personelin davranışlarını izlemeye yöneltecek çok az bir dürtü bulunmaktadır.

Sonuç olarak kamu yöneticilerinin ve personelin çalışmalarını izleme ve denetlemesi, özel sektör yönetici ve personelininkinden çok daha azdır. Böylece, devlet bürokratları özel sektörde olduğundan daha çok ihtiyari davranmak için daha büyük fırsatlara sahiptirler. Bürokratlar, örneğin, ürünü fiyat dışı araçlarla, ya da bunları arz ve talep koşullarına daha uzak biçimde ve sesleri yüksek çıkan özel çıkar grupları ve politikacıların isteklerine daha uygun bir biçime sokarak, idaresi kolay olay fiyat politikaları uygulayarak belirlemeyi seçecektir. Tüm personele birden uygulanan ücret artışları, yararlılık ögesini temel alan farklı ücret artışlarından daha yaygın olacak ve işe alma uygulaması, işe uygunluktan ziyade ırk, cins, eğitim ve örgütsel sürtüşmeleri azaltabileceği düşünülen diğer özellik ve nitelikleri temel alacaktır. Bunun bir sonucu olarak, kamu işletmeleri arz ve talep koşullarına daha az duyarlı olacak ve bu kuruluşlarca üretilen belirlenmiş herhangi bir malın maliyeti, özel işletmelerin ürettiği mallarınkinden daha yüksek bir düzeyde oluşacaktır.

Adam Smith'in Gözlemleri

Modern mülkiyet hakları kuramı, her şeyden önce Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde bulunan temaları yansıtır. Smith'e göre; "Hiçbir karakter, tüccar ve hükümdarın uyuşmazlığından daha uyuşmaz olamaz." Smith, bu durumu, halkın kendi zenginliğinden çok başkalarının zenginliği konusunda daha müsrif olduğu biçiminde gözlemlemiştir ve açık-

lamıştır. Kamu yönetimi ve kamu personeli, ticari kazancın sonucunda doğrudan hiçbir çıkarı olmadığı için, ihmalkâr ve müsriftir. Örneğin; Smith, kamu topraklarının, özel sektör topraklarıyla karşılaştırıldığına, verimliliğin yalnızca yüzde 25 olduğunu kaydetmiştir. Sonuç olarak Smith, geri kalan kamu ortak mallarının özelleştirilmesini önermiş ve bunun gerçekleştirilmesi durumunda, toprak sahiplerinin, israfın ortadan kaldırılması ve varlıkların değerinin maksimize edilmesi için bir dürtüye sahip olacaklarını söylemiştir.

Özelleştirme tartışmaları içerisinde, mülkiyet hakları ögesi oldukça güçlü ve derindir. Temeldeki mülkiyet hakları düzenlemelerini değiştirmeksizin –ve böylece kamu sektörü yöneticilerinin yüzüze bulunduğu dürtüleri de– kamu sektörü yöneticileri ve personelinin, kamu işletmesi varlıklarının değerinin maksimize edilmesi için gereken faaliyetlere uygun davranış göstereceklerini bekleyemeyiz. Eğer kamu sektörünün etkinliğini artırmak ve bu sektörde yapılan israfları ortadan kaldırmak istiyorsak, özelleştirme politikaları yürürlüğe koyup uygulamak suretiyle mülkiyet hakkı düzenlemelerini değiştirmemiz gerekmektedir.

Kuramın, özel sektörün kamu sektörüne göre üstünlüğü olduğu konusuna işaret etmesine karşın, birçok kimse, işletmelerin özel mülkiyeti ve kamu mülkiyeti arasında bir seçim yapılırken üretim maliyetlerine ek olarak dikkate alınması gereken etmenler olduğu konusunu ileri sürmektedirler. Bu öğelerden bir tanesi dışsallıklardır. Yani satıcı ve alıcı arasındaki işlemlerden üçüncü kişilere yansıyan fayda ve maliyetlerdir.

Çoğu kez dışsallıkların varlığının, kamu işletmesi için bir gerekçe olduğu iddia edilir. Örneğin, demokratik bir toplumda eğitimin büyük boyutlarda dış faydalar yarattığı ve sosyal etkinlik açısından, özel okullar ve öğrenciler arasındaki işlemler-

de dış faydalar hesaba katılmayacağından, özel işletmenin eğitime gerekli olanak ve donanımı sağlamayacağı ileri sürülmektedir. Bu nedenle devlet okullarına gerek bulunmaktadır.

Kamu malları konusunda da benzeri kavram, birtakım kamu sektörü işletmelerinin var olması gerekçesi olarak kullanılmaktadır. Bir kamu malı öyle bir ürün ya da hizmettir ki, bir kez kullanıma sunulduğunda herkes için aynı anda elde edilebilir ve kullanılabilir. Bir kamu malı ve kamu girişimleri konusundaki iddialara klasik bir örnek, hastalık taşıyan böcekleri yok etmek için ilaçlama yapılması işidir. Bu işten istenen sonucun alınması için belirli bir bölgenin tümüyle ilaçlanması gerekir ve bireyler masraflara katılmayı seçseler de seçmeseler de tüm halk bu ilaçlama işinden yararlanmaktadır. Bu işin de bu yüzden, kamu malı niteliği taşımasından dolayı, kamu sektörü alanına girdiği tartışılmaktadır.

İddia edilen dışsallık ve kamu malları problemlerinin çözümlerinin sınıflandırılması için malların, ya özel sektörde ya da kamu kuruluşlarının sağlanabileceğini ve bu malların üretimi, kamu fonları ve vergiler, özel ödemelerle ya da özel veya kamu fonlarının birlikte kullanılmasıyla finanse edilebileceğini bilmemiz gerekmektedir. Dışsallıklar ve kamu malları mevcut olsa bile ve hükümet kamu müdahalesinin uygun olacağına karar verirse, bu dışsallıkların finansmanı kamusal ya da özel-kamusal karması olabilirken, ürünlerin arzı alınan karakteristiklerin varlığının her türüyle özel olabilir. Örneğin, okullar özel olarak çalışabilir ve böcek ilaçlaması hizmeti kamu finansmanı kullanılarak özel firmalarca yapılabilir. Kamu finansmanını ya da karma kamu-özel finansmanı ve özel sektörün mal ve hizmet arzı birleştirilerek, yetersiz özel sektör mal ve hizmet arzı sorunu çözülebilir. Aynı zamanda, özel sektörün maliyet avantajından yararlanılabilir.

Doğal Tekel Sorunu

Kamu girişimlerinin gerekliliği konusunda ileri sürülen diğer bir problem de doğal tekel koşullarının mevcut oluşudur. Üretilen bir malın üretimi artarken ortalama maliyeti sürekli olarak azalırsa, bir firmanın "doğal tekel" durumuna geleceği tartışılmaktadır. Bu durumda, eğer tüm piyasaya mal sunan birden çok firma varsa, her firma, piyasada yalnızca bir firma varken sunulabilecek malın ortalama maliyetinin üzerinde bir düzeyde üretim yapılmalıdır. Bu gerçekle karşı karşıya kalan her firma, pazar payını artırmak ve ortalama maliyetlerini azaltmak amacıyla fiyatlarını indirmek eğiliminde olacaktır. Böylece, sonuçta, ekonomik mücadele sona erecek ve ayakta kalan yalnızca bir firma – bir doğal tekel – olacaktır. Üstelik buna bağlı olarak atıl kapasite sorunu ortaya çıkacaktır.

Herhangi bir tekel durumunda olduğu gibi, bir kez gerçekleşirse, doğal tekelin fiyatları yükselteceği ve mal üretimini azaltacağı ve bu durumun ekonomik israf yaratacağı ileri sürülmektedir. Çoğu çözümlenici, bu durumda, doğal tekel yaratan koşullar ortaya çıktığında, hükümetin harekete geçip, yalnızca tek bir kamu işletmesini kullanarak piyasaya mal sürmesi gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Bunun yalnızca doğal tekel sömürüsü problemi değil, aynı zamanda yüksek birim maliyetlerini azaltacağı ve eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu durumlardaki israfçı kaynak kullanımını ortadan kaldıracığı iddia edilmektedir.

19'uncu yüzyıl ekonomisti ve filozofu John Stuart Mill, doğal tekel koşulları altında, altyapı ve hizmetlerin kamu işletmelerince sağlanması gerektiğini öne sürmüştür. Bununla birlikte diğer ekonomistler, daha sonra, doğal tekel durumu koşullarının bulunduğu durumlarda bile, bir imtiyaz hakkı tesis ederek ve bundan sonra, tek tek tüketicilerden ziyade, imtiyaz

hakkı için hizmetin imtiyazlı firmaya yapılması için rekabet talep edilerek rekabetçi sonuçların elde edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Böylece, bir yandan serbest, rekabetçi özel işletmelerin sağlayacağı yararlar elde edilirken, özel bir doğal tekel durumu ile birlikte görülen israf ve etkinsizlik önlenilebilir; kamu işletmesi ve bu işletmelere özgü yetersizlik ortadan kaldırılabilir. İmtiyaz sisteminde kilit nokta pazarlık sürecidir. Serbest rekabetin ve özel sektöre arz edilen mal ve hizmetlerin maliyet duyarlılığı özelliğinden istenilen sonucu elde edebilmek için imtiyaz, bir sözleşmede nitelikleri belirlenen malı ya da hizmeti piyasaya en düşük fiyatla sunmayı kabul eden firmaya verilmelidir.

Doğal tekel sorunu ile uğraşan herhangi bir metotta şu dört sonucun gerçekleşmesi gerekir:

- 1) Fiyatlar, arzın marjinal ya da artan maliyet temelini esas almalıdır;
- 2) Sunulan mallar uygun nicelik ve nitelikte olmalıdır;
- 3) Üretim, maliyetlerin asgariye indirilmesi suretiyle gerçekleştirilmelidir;
- 4) Üretimden elde edilecek kârlar ancak, sermayeyi düşünülen belli bir üretim koluna çekecek bir yeterlikte olmalıdır.

Bir imtiyaz tesis etme sisteminde iki aşama bulunmaktadır. Bazıları, bu aşamalarda sorunlar çıkabileceğini ileri sürmektedirler. Müzayedede fiyat teklif etme ve işletme aşaması. Örneğin, imtiyazın sona ermesinde, eski imtiyaz sahibinin çoğu kez, müzayedede teklifte bulunan diğer kişilerden gizlice sözleşme yenilettiği belirtilmektedir. İmtiyaz sistemini eleştirenler, faaliyette bulunmuş eski imtiyaz sahibinin, imtiyazın faaliyet konusu işlerle ilgili talep ve maliyet şartları konusunda diğerlerinden daha fazla ve daha sağlam bilgiye sahip olduğundan, imtiyazı verenle yerleşmiş bir iş ilişkisine sahip olduğundan ve büyük bir olasılıkla potansiyel teklif sahip

lerini yanılmak imkânına sahip bulunduğundan, sözkonusu imtiyaz sahibinin, piyasaya girmek isteyen yeni kişi ya da kuruluşlar aleyhine bir avantajı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu ve diğer etmenlerin imtiyaz sisteminden beklenen rekabeti ortadan kaldırdığı tartışılmaktadır.

Bir imtiyaz için görünürde çok az teklif sahibinin olduğu durumlarda bile, yine de, pazar, periyodik olarak rekabetçi tekliflere açık tutulursa, rakabetçi sonuçlar elde edilebilir. Son zamanlarda "yarışmacı piyasa" diye adlandırılan yeni bir teorik alanda yapılan araştırma, yalnızca iki teklif sahibinin bulunduğu durumlarda bile rekabetçi sonuçların elde edilebileceğini göstermektedir. Eğer piyasalar (bu durumda, imtiyazlar) yarışmacıysalar, piyasaya giriş durumu ya da rekabet hareketleri hemen hemen rekabetçi normal piyasalarda olduğu kadar etkili olarak, "doğal tekel imtiyazı" koşullarını disipline eder.

Bir imtiyazın işletme aşamasında karşılaşılabilecek problemlere ilişkin endişeler açıklanmış bulunuyor. İmtiyazlar, tipik bir şekilde, oldukça uzun bir zaman faaliyeti gösterir. İmtiyazların yaygın olduğu ve sabit sermaye yatırımlarının hem imtiyaz sahiplerinin mülkiyetinde ve hem de bunlar tarafından işletildiği Fransa'da, imtiyazlar otuz yıl kadar uzun bir süre sürebilir. Özel firmaların, sadece kamu işletmesi tarafından sahip olunan sermayeyi işletmek ve bakımını sağlamak haklarına (imtiyazına) sahip olduğu durumlarda imtiyazın en uzun faaliyet süresi oniki yıldır. Bu süre içerisinde taleplerde, maliyetlerde ve teknolojilerde muhtemelen, karmaşık fiyatlandırma formülleri gerektiren önemli değişiklikler ortaya çıkacaktır. Bu durumlar, imtiyaz bakımından, ilk tekliflerin makbul bir değerlendirmeye tabi tutulması ve imtiyazın faaliyet süresi içerisinde izlenmesi için önemli ölçüde uzmanlık gerektirecektir. Buna ilaveten, önceden kestirilemeyen "sarsıntılar" dolayısıyla, fiyatlama formülleri "işlerliğini yitirse" bu durumların yeni-

den müzakere edilmesi için imtiyaz sözleşmeleri hükümler taşımaktadır. Eğer müzakerenin yenilenmesi sık sık gündeme gelirse, imtiyazın müzayedesinin onun en önemli istenen özelliğini yitireceği -rekabetçi piyasa süreçleri yoluyla fiyat belirlenmesine dayanması- söylenmektedir.

İlk imtiyazlar, düşük fiyat temelinde değil, fakat genellikle, imtiyazlı çalışma süresi içerisinde biçilen maksimum fiyat temeli üzerine müzayede edilirdi. Bu koşullar, deflasyonist dönemlerde tüketicinin ve enflasyonist dönemlerde ise imtiyaz sahibinin aleyhine işlemiştir. Bu basit tür fiyatlandırma anlaşmalarının tatmin edici olmasının bir sonucu olarak, özellikle de deflasyonist ve enflasyonist dönemlerde, birçok imtiyaz ya terkedilmiş ya da bazı durumlarda, bunların değişen genel fiyat düzeyleri ile başedebilmek için daha karmaşık bir duruma sokulup sürdürülmesine karşın, çoğu hükümet kuruluşlarında devralınmıştır.

İlk imtiyazlarla ilgili sorunları çözmek için, fiyatlandırma formüllerine gittikçe daha çok karmaşık unsurlar sokuldu ve imtiyaz tarafından saptanan fiyatların gerçek maliyet ve talep koşullarını daha yaklaşık bir şekilde yansıtabilmesi için yeniden müzakere ögesi uygulamaya kondu. Bir imtiyazın geçerlik süresi uzadıkça, imtiyaz fiyatlandırma formüllerinin karmaşıklaşma düzeyi ve değerlendirme ve izleyip gözleme maliyetlerinin artmasına rağmen, eğer imtiyaz, görüşmenin yenilenmesi sırasında yarışmacı ise, imtiyazın rekabetçi fiyat belirleme özellikleri yitirilmemektedir.

İmtiyazın geçerlilik süresinin sonuna doğru yenilenmeyeceği olasılığının, firmalar için, sabit tesislere yetersiz yatırım yapma ve tesis bakımlarını azaltma yönünde saikler yaratacağı konusu da tartışılmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu yatırım ve bakım sorunları, firmalara imtiyaz geçerlilik süresi içerisinde tüm yatırımlarını amortize etme olanağı sağlayarak ve imti-

yaz sahibinden çalışma için taahhüt se-
nedi talep ederek çözülebilir. Bu ikinci
zorunluluk (firmayı bağlama) imtiyazı ve-
renden talep edilen izleme (gözleme) faa-
liyetini azaltır; çünkü bağlanan firma ger-
çekten, bu alanda sorumluluğu üzeri-
ne alacak ve bağlanan imtiyaz hakkı sa-
hibi sözleşme koşullarını yerine getirecek-
tir.

Kamuya Karşı Özel

Özet olarak, kamu altyapı yatırımları
ve hizmetlerinin özel sektörde etkili bir şe-
kilde sağlanması için önemli kuramsal
destek (gerekçe) bulunmaktadır. Hakların
daha çok zayıflatıldığı ya da kamusal ol-
duğu durumlara kıyasla, mülkiyet hakları-
nın daha kuvvetli olduğu durumlarda ka-
mu altyapı ve hizmetlerinin özel sektörde
sağlanmasının daha etkili olacağı sonucuna
götüren yüksek verimler elde edilmek-
tedir.

Kamu sektörü işletmesine kıyasla
özel sektör işletmesinin göreceli maliyet
avantajları konusuna ilişkin bir anlaşmaya
varılabilsen bile, yine de, bazıları; dışsalık-
ların ya da kamu malları sorunlarının va-
rolması dolayısıyla, kamu iktisadi kuruluş-
larına gerek bulunduğunu ileri sürmek-
tedirler. Ancak, işaret edildiği gibi, bu
problemler bir hizmetin özel sektör kuru-

◆ Her şeyden önce zarar vermeyecek-
sin.

Hipokrat

◆ Bir yöneticinin sürekli başarıya sahip
olabilmesi için kendi kendini geliştirmeyi
programa başlaması gerekir.

H. Igor Ansoff

◆ İyi bir başlangıç, yarı yarıya başarı de-
mektir.

Horace Mann

laşınca mı ya da kamu kuruluşunca mı
sağlanması konusuna ilişkin kararları etki-
lememektedir. Böylece, özel sektörün ka-
mu sektörüne üstün olduğu konusunda
hâlâ kuvvetli bir desteğe sahip bulunmak-
tız.

Doğal tekel sorunları, rekabetçi müza-
yede ve imtiyazlar için yarışmacı piyasalar
yoluyla çözümlenebilir. Kaldı ki, bu özel
durumlarda bile teorik bir açıdan, özel
sektör mal ve hizmet arzının, kamu giri-
şimlerine üstün olduğu konusunda güçlü
sonuçlara varmış bulunuyoruz.

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ciltlenmiş eski sayıları:

(1990'da Fiyatlar)
(Mevcut Ciltler - KDV Dahil)
1965 yılı cildi: 10.000 TL
1966 yılı cildi: 10.000 TL
1967 yılı cildi: 10.000 TL
1987 yılı cildi: 25.000 TL
1988 yılı cildi: 25.000 TL
1989 yılı cildi: 30.000 TL

Önemli Not: (1) Öğrenciliğini belgele-
yenlere % 50 indirim uygulanır. (2) Öde-
meli postalama yapılmaz. (3) PTT ile
gönderilmesini isteyenlerin cilt bedeline
taahhütlü posta pulu karşılığı 2000 TL
ilave ederek önceden havale çıkarmala-
rı gerekmektedir.

İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 526 34 11

Siz... ister sanayici,
t ccar, ev kadını,
ister iřadami olun...

T   b a n k i  i n
Çok  nemlisiniz.

T BANK

DIŞ BASINDAN

Doç. Dr. NİLSEN ALTINTAŞ

TÜM TEKEL KÂRLARININ EN İYİSİ (*)

SOVYET Hükûmeti nihayet devlet tekellerinin parçalanmasından doğan büyük problemlerle mücadele etmeye başladı; ancak, bu konuda yapılan çalışmalar yetersizdir. Komünist ekonomilerin, tekel kuruluşları ortadan kalkmadan ıslah edilemeyecekleri bilinen bir gerçektir. Bunun Sovyet reformculara ne sorunlar yarattığını anlamak hemen imkânsızdır. Çünkü, bugüne kadar şirketlerle ilgili bilgiler devlet sırrı olarak saklanmaktaydı.

Devlet İstatistik Komitesi tarafından hazırlanan bir tabloda, Sovyet tekellerinin alışılmışın üzerindeki büyüklüklerinin detayları ilk kez verilmektedir. Bu tablo, her ekonominin esasını teşkil eden polipropilen, çelik borular, beton karıştırıcıları gibi birçok ana malın hemen hepsinin tamamının veya tamamına yakın bölümünün Sovyetler Birliği'nde yalnızca tek bir fabrika tarafından üretildiğini göstermektedir. Sovyet mallarının değer olarak % 30 ilâ % 40 arasındaki bölümü tek bir yerde üretilmektedir.

Tablo, tekelciliğin ulaştığı mertebeyi göstermemekte, üreticiler arasındaki tekel üzerine dikkatleri çekmektedir. Bakanlar Kurulu da tekel gücünü dağılım üzerinde kullanmaktadır. Aynı malın birçok fabrikada üretildiği durumlarda bile bürokratlar tüketicileri tek bir yerden satın almaya zorlamaktadır. Devlet Levazım Birliği Gosstab, tüketicilerin sunulan hizmet veya maldan tatmin olmadıkları durumlarda bile başka seçeneklere kolaylıkla yönelebilmelerini engelleyen resmi daireler sistemini devam ettirmektedir.

Reforma karşı olanlar bir tek noktada haklılar: Bu malların fiyatlarının serbest bırakılması, üreticilere tekel kârlarının tamamını sağlamalarına imkân verebilmeli. Dünyanın her yerindeki işadamları gibi Sovyet halkı da kendi aralarındaki uzlaşmaya bağlı bir rekabet etme şekline güvenemiyor. Örneğin, geçtiğimiz iki yıllık merkezi olmayan (decentralised) ekonomik karar alma dönemi ülke çapında üretim ve pazarlama birliklerinin artmasını, böylece bağımsız işletmelerin biraraya gelmesini sağlamıştır. Ancak, bu birlikler yeni bir tekel görünümündedir.

(*) The Economist, 11-17 Ağustos 1990.

Kuruluşların tam anlamıyla bağımsız olmadığı, yani hâlâ bakanlıklarca kontrol edildikleri durumlarda sonuçlar daha da kötü olmuştur. Böyle bakanlıkların "piyasa ekonomisine geçişi" için verilen teşviklere gösterdikleri tepki, her kuruluşu dev loncalar halinde gruplamak oldu. Örneğin, kereste endüstrisi bakanlığı tarafından yönetilen firmalar bu duruma karşı karşıya geldiler.

Böyle bir sistem içinde rekabeti başlatabilen tek organizasyon merkezi yönetimdir ve anti-tröst kanunu için çabalamaktadır. Batı modelleri yetersizdir, çünkü bunlar tekellerin, birbirine rakip küçük firmaların birleştirilmesi ile oluşturulduğu fikrine dayanmaktadır. Örneğin, Amerika'nın Sherman yasası birleşmeleri ve devretmeleri engellemeye yöneliktir. Rekabeti güçleştirebilecek birleşmeleri engellemektedir ve "rekabet potansiyel" fikrinden büyük ölçüde yararlanılmasını sağlamaktadır. Ancak, bu uygulamaya, tekellerini dev bir fabrika içinde kutsal bir şey gibi saklayan Sovyetler Birliği için anlamsızdır.

Merkezi yönetim tarafından hazırlanmış ve önümüzdeki yıl ülke parlamentosuna öncelikle sunulacak olan yeni ekonomik reform programı anti-tröst kanun maddelerini içermektedir. Eğer kabul edilirse, bazı tekel ürünleri üzerindeki fiyat kontrollerinin devam etmesine izin verebilecektir. Bu gerekli olabilir, ancak iki büyük eksikliği vardır. Bunlardan ilki, gelecekte yapılacak olan fiyat kontrollerini kaldırma girişimlerini zayıflatacak olmasıdır. Diğeri ise, geriye kalan üreticiler tekel oluşturma planları ile birleştirilecek, bu durum büyük olasılıkla nispi fiyatlarda daha fazla bozulmaya yol açacaktır. Böyle kuruluşlar, maliyetlerinin ne olduğuna bakılmadan ve fiyatları hükümet tarafından kontrol edilmeden, faaliyetlerini sürdürmeleri yolunda teşvik edilecektir.

Tekelleri ortadan kaldırmak, bunları zayıflatmaktan daha iyi olmalıdır. Yeni kanun taslağı, tekeli üretici olan endüstriyel ve ekonomik birlikleri tatlılıkla zorlamalı ve tekel haline gelmiş endüstrilere yeni girişleri teşvik edecek ayrımlı vergi sistemini başlatabilmelidir. Ancak, bu ortadan kaldırma, sadece tekelin gerçekten benzer tesislerin birleşmesiyle oluşturulduğu ve aynı bakanlıkça yönetildiği durumlarda mümkündür. Bunlara ilişkin örnekler tablonun ikinci yarısında verilmiştir.

Buzdolabı fabrikaları olan Kishinev ve Krasnoyarsk'ın iki ayrı rakip firma haline dönüştürülmesi mümkündür. Ancak, tek bir çelik işindeki tekeli nasıl ortadan kaldırırsınız? Hükümet fabrikayı kiralayabilir veya kendi çalışanlarına satabilirdi; fiyat kontrol kombinasyonları kullanılabilir ve maliyeti düşürmek için işgücünü teşvik edici yüksek kira ücreti uygulayabilir; fakat bu durumda da tekel hâlâ devam edebilir.

Rekabeti başlatmanın en hızlı ve en emin yolu ithalatın ve iç yatırımların teşviki olmalıdır. Doğu Almanya'nın tekel gücü "Kombinate" iki Almanya'nın ekonomilerini birleştirmelerinin hemen ardından ortadan kalkmıştır. Eğer Sovyetler Birliği ekonomisini dışa açmış olsaydı, tekelleri aynı şekilde hızla ortadan kalkabilirdi.

◆ İşine bağlı olan insanın kafasında düşünceler kendiliğinden doğar.

Henry Ford

◆ Çalışmamız arttıkça boş vakitlerimiz de artar.

Hazzlitt

SOVYET RUSYA'DA KİM NE ÜRETİYOR?
(Devlet İstatistik Komitesi'nce Hazırlanan Tablo)

Ürün	Üretici	Toplam Üretim Yüzdesi
Bölüm I: TEKELLER		
Dayanıklı Tüketim Malları		
● Dikiş Makinası	Shveinaya Association, Podolsk	100
● Otomatik Çamaşır Makinası	Elektrobypribor Factory, Kirov	90
Ulaştırma		
● Trolleybüs	Uritsky Factory, Engels	97
● Forklift	Autopogruzhchik Association, Kharkov	87
● Dizel Lokomotif	Industrial Association, Voroshilovgrad	95
● Elektrikli Lokomotif, Tren	Electric Locomotive Plant, Novochoerkassk	70
● Tramvay	Integrated Steel Works, Kuznetsk	100
Metal Sanayii		
● Betonarme Çeliği	Krivoy - Rog - Stal, Krivoy Rog	55
İnşaat Sanayii Teçhizatı		
● Beton Karıştırıcıları	Integrated Mill, Tuva Works	93
● Yol İnşaatı Vinçleri	Sverdlovsk Plant, Sverdlovsk	75
● Lokomotif Vinçleri	Engineering Plant, Kirov	100
Petrol, Kimyasallar ve Kimya		
Mühendisliği		
● Polipropilen	Neftkhimichesky Combine, Perm	73
● Petrol Kuyusu Pistonları	Ochesk Engineering Plant, Ochesk	87
● Piston Pompaları	Dzerhinsky Engineering Plant, Baku	100
● Kömür Madeni Asansörleri	City Cal Machinery Plant, Donetsk	100
● Mutfak Teçhizatları	Kopeisk Engineering Plant, Chelyabinsk	100
Bölüm II: AYNİ BAKANLIK TARAFINDAN YÖNETİLEN İKİ YA DA DAHA FAZLA FABRİKADA ÜRETİLEN ÜRÜNLER		
Güç Mühendisliği		
● Hidrolik Türbinler	Metallurgical Works, Leningrad; Turbines Plant, Kharkov;	100
● Buhar Türbinleri	Pipe Building Factory, Syzran Metallurgical Works, Leningrad; Turbines Plant, Kharkov; Turbomotor Plant, Sverdlovsk	95
Metal Sanayii		
● Elektrolitik Kalay Plaka	Magnitagorsk ve Karaganda	100
● Çelik Silindir Boru	Pipe Factories Nikopol	96
Tüketim Malları		
● Renkli Fotoğraf Kâğıdı	Positive Film, Leningrad Positive Film, Pereslavl	100
● Buzdolabı	Freezers Association and Plants, Kishinev; Krasnoyarsk	100

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (AĞUSTOS 1990)

Ülkeler	GSMH/GSYİH *	Toptan Fiyatlar	Ücretler Kazançlar *	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi ** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Carî İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)		
							Para Piyasası (3 Aylık)	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	1.2	3.4	4.0	5.5	-101.9	-105.9	7.93	10.00	8.06
Avustralya	5.0	6.6	6.6	6.9	-3.1	-16.6	13.73	17.75	13.72
B. Almanya	4.4	1.4	5.6	7.3	72.8	51.9	8.31	10.50	7.56
Belçika	b.d.	-0.8	3.5	8.1	1.0	3.5	9.20	12.75	9.15
Fransa	2.9	-1.6	4.8	9.4	-6.4	-4.6	10.05	10.50	10.31
Hollanda	3.9	-1.6	2.8	5.0	3.3	8.3	8.50	10.50	8.50
İngiltere	2.7	6.1	9.8	5.7	-34.7	-30.1	14.97	16.00	14.97
İspanya	b.d.	1.9	5.3	15.6	-29.8	-13.4	15.00	16.25	7.25
İsveç	1.9	3.6	12.7	1.5	2.9	-3.9	13.25	13.50	13.10
İsviçre	2.9	1.6	4.0	0.5	-7.0	5.9	8.75	10.50	8.25
İtalya	3.1	3.9	6.9	11.1	-11.0	-10.9	12.00	13.00	b.d.
Japonya	5.4	0.8	5.1	2.2	64.2	47.0	7.16	7.38	3.63
Kanada	2.2	0.2	6.6	7.8	5.0	-15.8	13.30	14.25	13.10

Açıklamalar: (b.d.) Belli Değil; (*) Yıllık Yüzde Değişim;

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada

İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri C.I.F / F.O.B.

Görüşler

M. METİN ARTUKOĞLU

TÜRKİYE'DE İHRACAT KREDİLERİ VE TÜRK EXİMBANK UYGULAMALARI

1 - GİRİŞ

1980'li yıllardan başlayarak, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan korumacı politikalar ve reel faiz oranlarındaki artış, sanayileşmiş ülkelerden yaptıkları ithalatı nispi olarak azaltmıştır. 1979-1984 döneminde başta A.B.D., Japonya ve Batı Almanya olmak üzere sanayileşmiş ülkeler, ekonomik durgunluğu giderebilmek ve dış ticaret açıklarını azaltabilmek için ihracat teşviklerini artırmışlardır.

Türkiye, Hindistan, Endonezya ve Güney Kore 1980'li yıllarda dış ticaret politikalarını değiştirerek, serbest ticaret sistemini geliştirmiş ve esnek döviz kuru politikası ile sistemi kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır.

Türkiye'de ihracatın teşvik edilebilmesi amacıyla özellikle 1990 sonrası yoğun bir çaba sarfedildiği belirtilebilir. Başlangıçta ihracatta vergi iadesi gibi doğrudan teşviklerle konuya yaklaşıırken, son yıllarda dolaylı teşviklere önem verilmeye başlanmıştır. 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında ihracat teşvik sisteminde doğrudan teşvikler yerine, dolaylı teşviklere ağırlık verileceği, bu kapsamda, ihracat kredisi, ihracat

sigortası ve ihracat kredi sigortası sistemlerinin geliştirileceği belirtilmektedir.⁽²⁾ [*].

Türk dış ticaretinin Dünya'daki uygulamalar paralelinde desteklenmesi ve finansmanında, gelişmiş ülkelerin yıllardır kullandıkları teşvik yöntemleri ve tekniklerinin gündeme getirilmesi son yıllarda ivedilik kazanarak sözü edilen fonksiyonların tek çatı altında toplanması amacıyla Türk Eximbank'ın kuruluşu yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmada ihracata önemli bir teşvik unsuru olan ihracat kredilerindeki gelişmeler genel hatlarıyla incelenerek, ihracat değeri ile ihracat kredileri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacak ve Türk dış ticaretinin finansmanında yeni bir uygulama olan Türk Eximbank'ın faaliyetlerine değinilecektir.

2 - İhracatın Finansmanı ve İhracat Kredileri

Dış ticaretin finansmanı, şirketlerin pazarlama politikasında kur riski ve genel

[*] Dipnotları yazının sonunda yer almaktadır.

borç alma politikalarına kadar çeşitli değişkenleri içeren oldukça karmaşık bir olaydır. Bu belirsizliğin temel nedeni, dış ticaretin farklı para birimi ve yasaları içeren ülkeler arasında yapılmasıdır⁽¹⁾.

İhracatın finansmanında Türkiye'de ve diğer ülkelerde, bankalar ve özel finans kurumları çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bu yöntemler genelde, ihracatın nakdi finansmanı ve ihracatın gayri nakdi finansmanı olarak iki grup altında toplanabilir. İhracatın nakdi finansmanı; bankalar ve diğer özel finans kurumlarının kaynaklarını kullanarak ihracatçılara açtıkları ve kullandırdıkları kredileri kapsar. Ticari bankaların, ihracatçıları birtakım teminatlar ve garantiler ile desteklemeleri ve ihracatın yapılması aşamasında finansal açıdan sağladıkları kolaylıklar da ihracatın gayri nakdi finansmanını oluşturmaktadır.

İhracat kredileri, bankaların dış ticaret ile ilgili ağırlıklı konulardan birini oluşturmaktadır, bankalar ve ihracatçılar için olduğu kadar ülkenin ihracat potansiyelini daha iyi kullanabilmesi açısından da önemlidir.

3 - Türkiye İhracatındaki Gelişmeler ve İhracat Kredileri

Türkiye ihracatındaki gelişmelerin 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı kısımda incelenmesi yerinde olacaktır. «Çizelge 1»den izlenebileceği gibi, Türkiye'nin genel ve tarımsal ihracat gelirleri ele alınan dönemde genelde sürekli artmıştır.

1975-1980 döneminde ortalama yıllık artış genel ihracat gelirlerinde % 15.74

ÇİZELGE 1

Türkiye'nin Tarım Ürünleri ve Toplam İhracat Gelirleri
(1975-1989)

Yıllar	Tarımsal İhracat Gelirli (000 \$)	İndeks (1975=100)	Toplam İhracat Gelirli (000 \$)	İndeks (1975=100)
1975	792.630	100.00	1.401.075	100.00
1976	1.254.408	158.26	1.960.214	139.91
1977	1.041.401	131.39	1.753.028	125.10
1978	1.542.763	194.64	2.288.163	163.31
1979	1.343.632	169.52	2.261.157	161.39
1980	1.671.742	210.91	2.910.122	207.71
1981	2.219.409	280.01	4.702.934	335.67
1982	2.140.505	270.05	5.745.973	410.11
1983	1.880.712	237.27	5.727.833	408.82
1984	1.748.878	220.64	7.133.602	509.15
1985	1.719.438	216.93	7.958.008	567.99
1986	1.885.500	237.88	7.456.724	532.21
1987	1.853.000	233.78	10.190.000	727.30
1988	2.341.000	295.35	11.662.000	832.36
1989	2.127.000	279.70	11.627.000	829.86

iken, tarım ürünleri ihracat gelirlerinde % 16.10'dur. 1980-1989 döneminde ortalama yıllık artış oranı genel ihracatta % 16.64 ve tarım ürünleri ihracatında % 2.71'dir. Ele alınan dönemde ihracat gelirlerinde en önemli artışın 1980-1981 döneminde genel ihracatta % 61.61, tarım ürünleri ihracatında % 32.76 ile gerçekleştiği belirtilmelidir. 1981-1989 dönemi olarak konuya yaklaşıldığında, tarım ürünleri ihracat gelirlerinde % 0.53'lük düşüş, genel ihracat gelirlerinde % 11.98'lik artış görülmektedir (Hesaplamalarda bileşik faiz formülü kullanılmıştır).

Görüldüğü gibi 1980 öncesine göre 1980 sonrasında genel ihracatta önemli bir artışa ulaşılırken, tarım ürünleri ihracatında az da olsa düşme kaydedilmiştir. Burada sanayide meydana gelen olumlu gelişmelerin etkisi olduğu gibi, sanayi ürünleri ihracatına önem verilmesi, tarım ürünlerinin işlenerek ihraç edilmesi ve hızlı nüfus artışının da etkisi ile gıda ürünlerinde görülen iç tüketim artışı da etkilidir.

Öte yandan 1975-1989 dönemi için tarımsal ihracat geliri ile genel ihracat geliri arasında doğrusal ilişki varsayımıyla korelasyon katsayısı $r = 0.76$ bulunmuştur. t_b katsayısı için hesaplanan $t_{hesap} = 4.22$ ve $t_{kritik} = 1.753$ bulunduğundan, tarımsal ihracat geliri ile genel ihracat geliri arasında % 5 seviyesinde anlamlı bir ilişkinin varlığı söylenebilir. Genel ihracat geliri ile tarımsal ihracat geliri arasındaki regresyon denklemi ise;

$$Y = -4850 + 6.16 X$$

şeklinde bulunmuştur. Burada;

Y = Genel İhracat Geliri,

X = Tarımsal İhracat Geliri'dir.

Türkiye'de ihracatın finansmanında başta Merkez Bankası olmak üzere, mevduat bankaları ve diğer finans kurumları rol oynamaktadır. Öte yandan 1987 yılında kurulan Türk Eximbank'ın uygulamaları ile bu alanda önemli roller üstlenebileceği de belirtilmektedir.

Çalışmanın kapsadığı 1975-1989 dönemi içinde Merkez Bankası'nın ihracata dönük kredilerin belgesiz ihracat, kesin satış finansman, ihracat hazırlık, tütün finansman, vesikalı senetler, ihracat teşvik fonu, belgeli ihracat, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri kredileri ve özel ihracat reeskont kredileri şeklinde açıklandığı görülmektedir. Bunlardan vesikalı senetler ve belgeli ihracat kredileri ele alınan dönemde sürekli açılan kredilerdir (Çizelge 2).

T.C. Merkez Bankası ihracat kredileri içinde 1975-1978 döneminde kesin satış finansman kredileri ağırlıklı iken, 1979-1986 döneminde belgeli ihracat kredilerine ağırlık verilmiştir. 1987-1989 döneminde ise daha çok Türk Eximbank'ın finansmanı için açılan özel ihracat reeskont kredilerinin ağırlıklı hale geldiği görülmektedir. Ele alınan dönemde T.C. Merkez Bankası kredilerinin düzenli olmayan bir seyir gösterdiği belirtilebilir.

Mevduat bankalarının ihracata dönük kredilerinin toplam banka kredileri içinde genelde düşük düzeyde seyrettiği görülmektedir. 1980 yılına kadar toplam banka kredilerinin % 3-6'sı ihracat kredilerinden oluşurken, 1982 yılında bu pay % 21.86'ya ve 1983 yılında % 22.63'e ulaşmıştır. 1984-1989 yılları için ise bu payın % 13-17 arasında seyrettiği görülmektedir (Çizelge 3).

İhracata dönük krediler bir bütün olarak düşünüldüğünde cari fiyatlarla 1975-1980 döneminde 11 kat, 1980-1989 döneminde 69 kat artış göstermiştir (Çizelge 4).

İhracattaki gelişmeler ile ihracat kredileri karşılaştırıldığında, 1975-1980 dönemindeki ihracat gelirlerinde ve ihracat kredilerinde A.B.D. Doları cinsinden % 107'lik artış görülürken, 1980-1989 döneminde ihracat gelirlerinde % 300, ihracat kredilerinde ise % 169 artış gerçekleşmiştir (Çizelge 1 ve 4).

ÇİZELGE 2
T.C. Merkez Bankasıncı Açılan İhracat Kredilerinin Yıllara ve Kredi Çeşitlerine Göre Gelişimi
(Milyon TL)

Yıllar	Belgesiz İhracat	Kesin Satış Finansman	İhracat Hazırlık	Tütün Finansman	Vesikalı Seneller	İhracat Teşvik Fonu	Belgeli İhracat	Yurt Dışı Müteahhlik Hizmetleri	Özel İhracat Reeskont	TOPLAM
1975	-	1.240	35	858	29	-	-	-	-	2.162
1976	-	2.073	56	1.196	55	-	-	-	-	3.380
1977	-	2.649	71	730	86	-	-	-	-	3.536
1978	-	6.289	92	1.456	124	1.270	6.369	-	-	15.600
1979	-	4.882	-	3.151	315	2.231	13.735	-	-	24.314
1980	5.604	5.613	-	4.978	363	5.730	25.822	-	-	48.110
1981	46.479	48	-	8.848	482	17.871	39.454	-	-	113.182
1982	23.686	-	-	3.006	468	614	72.831	-	-	100.605
1983	29.022	-	-	5.397	994	400	145.758	-	-	181.571
1984	1.180	-	-	276	-	-	32.157	-	-	33.613
1985	-	-	-	13	-	-	6.986	-	-	6.999
1986	1.035	-	-	-	1.621	-	1.271	-	-	3.927
1987	52.800	-	-	-	400	-	-	1.400	-	54.600
1988	86.500	-	-	-	3.100	-	-	-	253.100	342.700
1989(*)	403.500	-	-	-	4.600	-	-	-	405.200	813.300

(*) 9 aylık veridir. Kaynak: (10), (11).

1975-1989 dönemi için ihracat kredileri ile genel ihracat gelirleri arasında doğrusal ilişki varsayımıyla bulunan korelasyon katsayısı $r = 0.70$ 'dir. Burada b katsayısı için hesaplanan $t_{hesap} = 3.54$ ve $t_{kritik} = 1.753$ olduğuna göre % 5 seviyesinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı söylenebilir. İhracat kredileri ile tarımsal ihracat gelirleri arasında korelasyon katsayısı $r = 0.78$ olup, hesaplanan $t_{hesap} = 4.55$ ve $t_{kritik} = 1.753$ olduğundan % 5 seviyesinde anlamlı bir ilişkinin varlığı söylenebilir. İhracat gelirleri ile ihracat kredileri arasındaki regresyon denklemi ise aşağıda gösterildiği gibi bulunmuştur.

Genel İhracat için:

$Y = 910 + 0.00275 X$ 'dir. Burada;

$Y =$ Genel İhracat Geliri,

$X =$ İhracat Kredileri'dir.

Tarımsal İhracat için:

$Y' = 1050 + 0.000380 X$ 'dir. Burada;

$Y =$ Tarımsal İhracat Geliri,

$X =$ İhracat Kredileri'dir.

4 - Türk Dış Ticaretinin Finansmanında Eximbank Uygulamaları

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Eximbank), Devlet Yatırım Bankası'nın, Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. adıyla yeniden düzenlenmesine dair 3332 sayılı Kanunla kurulmuş tüzel kişiliği haiz bir kurumdur.

Türk Eximbank'ın dış ticaretin finansmanında gelişmiş ülkelerin yıllardır kullandıkları teşvik yöntemleri ve tekniklerinin

ÇİZELGE 3

Mevduat Bankalarınca Verilen İhracat Kredileri ve Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı

Yıllar	İhracat Kredileri (Milyon TL)	Toplam Krediler (Milyon TL)	(%)
1975	5.665	144.135	3.93
1976	6.647	191.249	3.48
1977	6.758	238.288	2.84
1978	11.248	296.340	3.80
1979	16.300	446.188	3.65
1980	48.180	789.515	6.10
1981	93.729	1.318.688	7.11
1982	377.506	1.809.635	20.86
1983	547.170	2.417.469	22.63
1984	560.904	3.149.251	17.81
1985	717.943	5.567.959	12.89
1986	1.690.705	10.052.813	16.82
1987	2.142.100	16.033.600	13.36
1988	3.016.200	22.771.100	13.25
1989(*)	4.378.300	28.895.400	15.15

((*) 9 aylık veridir. Kaynak: (10), (11).

ÇİZELGE 4
Türkiye'de İhracata Dönük Kredilerin Seyri
(1975-1989)

Yıllar	T.C. Merkez Bankası (Milyon TL)	Mevduat Bankaları (Milyon TL)	Türk Eximbank(*) (Milyon TL)	Diğer Mali Kurumlar (Milyon TL)	Toplam Krediler		İndeks (Milyon TL) (1975=100)
					(Milyon TL)	(Bln \$)	
1975	2.162	5.665	-	-	7.827	521.800	100.00
1976	3.380	6.647	-	-	10.027	607.697	128.11
1977	3.536	6.758	-	-	10.294	534.754	131.52
1978	15.600	11.248	-	-	26.848	1.073.920	368.57
1979	24.314	16.300	-	-	40.614	1.160.400	518.90
1980	48.110	48.180	-	-	96.290	1.078.879	1.230.23
1981	113.182	93.729	-	-	206.911	1.850.558	2.643.55
1982	100.605	377.506	-	-	478.111	2.937.702	6.108.48
1983	181.571	547.170	-	-	728.741	3.194.270	9.310.60
1984	33.613	560.904	-	-	594.517	1.600.487	7.595.72
1985	6.999	717.943	-	-	724.942	1.386.334	9.262.07
1986	3.927	1.690.705	-	-	1.694.632	2.504.740	21.651.11
1987	54.600	2.142.100	-	-	2.196.700	2.536.341	28.065.67
1988	342.700	3.016.200	137.500	33.400	3.529.800	1.946.058	45.097.74
1989	813.300 (**)	4.378.300 (**)	1.443.771	58.500 (**)	6.693.871	2.898.958	85.522.82

(*) Özel ihracat reeskont kredisi T.C. Merkez Bankası kredileri içinde gösterildiğinden dikkate alınmamıştır. Rakamlar sevk öncesi ihracat, sevk sonrası ihracat ve alıcı kredileri toplamıdır.

(**) 9 aylık veridir. Kaynak: (10), (11).

etkin olarak uygulanması, düşük maliyet, uygun zaman ve yeterli miktarda kredi temini, yurt içi ve yurt dışı kurumların ihracatımızın artırılmasına etkin şekilde katılımlarını sağlamak gibi önemli hedefleri olduğu belirtilebilir.

Bankanın amaçları; ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması, girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçıların ve yurt dışında faaliyet gösteren müte-

ahhit ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence sağlanması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ve ihracat amacına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi şeklinde sıralanabilir.

Banka bu amaçlara ulaşabilmek için, ihracat kredi programları, garanti programları ve ihracat kredi sigorta programları uygulamaktadır.

Banka'nın programlarından; her türlü mal ve hizmet ihracatını gerçekleştiren ih-

ÇİZELGE 5
Türk Eximbank Programları

Program Türü	Vadesi	Program Adı	Uygulamaya Geçiş Tarihi
İhracat Kredi Programları	Kısa	Özel İhracat Reeskont Kredisi	Nisan 1988
		Sevk Sonrası Kredisi	Mayıs 1988
		Sevk Öncesi İhracat Kredisi	Mart 1989
	Orta	Satıcı Kredisi	-
	Uzun	Alıcı Kredisi	1989
		Çerçeve Kredisi	-
Garanti Programı	Kısa	Libya'da İş Yapan Müteahhitler İçin Köprü Döviz Kredisi Garantisi	Aralık 1988
		İhracat Hazırlık Kredi Garantisi Programı	-
	Orta	Sevk Sonrası Kredi Garantisi Programı	-
		Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Kredi Garantisi Programı	Ocak 1990
Sigorta Programları	Kısa	İhracat Kredi Sigortası	Mart 1989
		Belirli Değil	Spesifik İhracat Kredi Sigortası
	Belirli Değil	Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Sigortası	-
		Yurt Dışı Yatırım Sigortası	-
		Yurt Dışı Yatırım Sigortası	-

racatçılar, imalatçı ihracatçılar, dış ticaret sermaye şirketleri, ihracata dönük sanayi ve yatırım mali üretenler, yurt dışında faaliyet gösteren dış müteahhitler ve yurt dışında yatırım yapan Türk dış yatırımcıları, ihracatçı, dış müteahhit ve yatırımcıları destekleyen milli bankalar ve Türk ihracat ürünlerini vadeli olarak satın alacak ihracatçılar yararlanmaktadır.

Türk Eximbank kuruluş tarihi olan 1987 yılından bugüne kadar bazı programları uygulamaya koyarken, bazılarını uygulamış ve uygulamasına son vermiş, bazıları ise uygulama aşamasına gelmiştir (Çizelge 5).

Bu programlardan "Özel İhracat Re-eskont Kredisi", ihracat performansı bazında uygulanan rotatif bir kredidir. Kısa vadeli olan krediden yararlanacakların bir önceki dönem 100 milyon A.B.D. Dolarlık ihracat yapmış olmaları şarttır.

"Sevk Sonrası İhracat Kredisi", ihracatçıların sevk sonrası finansmanı amacıyla verilmiş ve 1989 sonunda uygulamadan kaldırılmıştır. "Sevk Öncesi İhracat Kredisi" ise, ihracata dönük sanayilerin imalat aşamasından itibaren desteklenmesi amacı ile verilmektedir.

Türk ihracatçıların özelliikle yatırım mali ve diğer sanayi ürünleri ihracatına yardımcı olmak ve yurt dışında anahtar teslimi projeleri için yapacakları ihracatı teşvik etmek gibi amaçlarla açılan "Alıcı Kredileri" ise orta ve uzun vadeli olarak verilmektedir.

"Kısa Vadeli İhracat Kredi Sigortası", ihracat bedellerinin ticari ve politik risklere karşı teminat altına alınması amacı ile yapılmaktadır. Ocak 1990 tarihinde uygulamaya konulan "Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri Kredi Garantisi" programı ile kısa ve orta vadeli TL ve/veya döviz kredilerinin garantisi amaçlanmaktadır.

Banka ayrıca "Libya'da İş Yapan Mü-

teahhitler İçin Köprü Döviz Kredisi Garantisi" programı uygulamakta ve "İslâm Kalkınma Bankası - Orta Vadeli Ticaretin Finansmanı Fonu" kullanımına aracılık yapmaktadır.

Türk Eximbank 1989 yılı sonu itibariyle 1.100 milyar TL Sevk Öncesi İhracat Kredisi olmak üzere 1.987,2 milyar TL kredi kullanmıştır. Kredi programları dışındaki programların parasal değeri ise 179.7 milyon A.B.D. Doları'na ulaşmıştır (14), (15), (16). Bankanın 1990 yılı içerisinde birçok ülkeye kredi teklifleri, özellikle yeni sigorta programları uygulamalarına gidilmesi gibi önemli hedefleri bulunmaktadır (15), (16).

5 - SONUÇ

İhracatın finansmanı ve teşviki açısından ihracat kredileri önemli bir role sahiptir. Türkiye'de ihracat kredilerinin yeterli olup olmadığı konusunda kesin hükümlere varmak oldukça güçtür. Bununla birlikte ihracat kredilerinin her koşulda olumlu etkiler yapacağı düşünülmektedir.

Türk Eximbank'ın Dünya'daki örneklerinde (A.B.D. ve Japonya) olduğu gibi, ihracatın finansmanında oldukça önemli roller üstleneceği beklenmektedir. Bir ticari banka olmadığı için kâr amacı gütmeyen, mal ve hizmet ihracına başlangıç aşamasından itibaren her aşamada finansman, garanti ve sigorta desteği sağlama-yı amaçlayan Banka'nın bu alanda önemli bir boşluğu dolduracağı belirtilebilir.

Banka'nın bugüne kadar uygulamaya koyduğu programların çoğu Türkiye'de ilk kez uygulanmaktadır. Bu nedenle değerlendirilmenin, sonuçların daha iyi analiz edileceği ilerki tarihlerde yapılması uygun olacaktır. 1989 yılında toplam ihracatın % 20'sini finanse eden Banka'nın, 1990 yılında bu payı % 35'e ulaştırmaya çalışacağı belirtilmektedir (15). Bankanın ihracat fi-

nansmanındaki payı arttıkça etkinliği de artacaktır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Türkiye'nin ihracat gelirlerinde son onbeş yılda önemli gelişmeler olmuştur. Belki de bunun etkisiyle ihracat kredilerinin önemi giderek artmış ve Türk Eximbank'ın kuruluşuyla kredilerin etkin kullanımı yolunda önemli bir adım atılmıştır. İhracatın ülke için önemi, bu alandaki çabaların etkin ve istikrarlı uygulamalarla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun gerekleri yerine getirildikçe, ihracatta önemli gelişmeler her zaman olası görülmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- (1) Demirci, Muzaffer; İhracatta Finansman Teknikleri, İzdaş Holding Yayını No. 3, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1988.
- (2) DPT; 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1990.
- (3) DPT; Beş Yıllık Kalkınma Planları, Yıllık Programlar, Çeşitli Yıllar.
- (4) DİE; Dış Ticaret İstatistikleri, Çeşitli Yıllar.
- (5) Elitok, Hülya; Dış Ticaret Sözlüğü, İGEME Yayını, Ankara, 1989.
- (6) Güven, Özcan; Dış Ticaretin Finansmanında İhracat-İthalat Bankaları-Amerikan Eximbank ve Türk Eximbank Uygulamaları, İzmir, 1988.
- (7) Kurt, İbrahim; İhracat Kredileri, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No. 112, Ankara, 1983.
- (8) Seyidoğlu, Halil; Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları No. 2, İstanbul, 1988.
- (9) Türkiye İş Bankası; Ekonomik Rapor 1989, Ankara, 1990.
- (10) T.C. Merkez Bankası; Yıllık Rapor, Çeşitli Yıllar.

(11) T.C. Merkez Bankası; Üç Aylık Bülten 1989-III, Ankara, 1989.

(12) Türk Eximbank; Uygulanacak Programlar Broşürü, Ankara, 1989.

(13) Türk Eximbank; Kanun, Esaslar, Ana-sözleşme, Ankara, 1989.

(14) Türk Eximbank; 1988 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1989.

(15) Türk Eximbank; Çeşitli Broşürler, Kayıtlar.

(16) Türk Eximbank Yetkilileriyle Yapılan İkili Görüşmeler.

E S Yayınları Sunar:

VECDİ ÜNAY

BANKALARCA DIŞ TİCARETİN FİNANSE EDİLMESİ USULLERİ

Bankaların, bankacıların, bankacılık eğitim gören gençlerin, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan firmaların yakından ilgilendiren kaynak kitap

410 sayfa (büyük boy) - 15.000 TL (KDV dahil)

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Binbirdirek Mah., Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 528 34 11

Not: Kitabı almak isteyenler, bedellini, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi'ndeki 788, İş Bankası Tübbe Şubesi'ndeki 15410, Yapı Kredi Çemberlitaş Şubesi'ndeki 2269-9, Akbank Tübbe Şubesi'ndeki 443 no.lu hesaplarımızdan birisine, "kitap bedelli olduğunu bildirerek" havale etmeli, ad ve adreslerini tarafımıza bildirmelidirler. Ödemeli postalamaya yapılamamaktadır.

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

1 1990 Ağustos ayında bütün dünyada en önemli olay, hiç şüphesiz, Irak'ın Kuveyt'i 2 Ağustos 1990 tarihinde işgali ve sonra da ilhakıdır. Bu olay, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından kınanan ve Irak'a ambargo uygulanması kararına yol açan askeri, politik ve özellikle ekonomik olaylar zincirini de başlatmıştır.

Birleşmiş Milletler'in ambargo kararı üzerine Türkiye'de Irak petrollerinin Yumurtalık mevkiinden dünyaya açılan musluğu kapatılmış, Irak ile ticari ilişkiler durdurulmuştur. Orta Doğu'ya ve özellikle Suudi Arabistan'a ABD'nin asker yığması ve birçok ülkenin silahlı kuvvet göndermesi, bölgenin ısınmasına yol açmış ve bu durum turizm hareketleri bakımından ülkemizi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Irak'ta faaliyet gösteren Türk müteahhitlerinin çalışmaları durma derecesine gelmiş bulunmaktadır. Irak'a ve Kuveyt'e mal taşıyan karayolu taşıma araçları da çalışamaz duruma düşmüşlerdir.

Öte yandan ülkemizde petrol fiyatları bütün dünyada olduğu gibi bu olaydan şiddetle etkilenmiştir. 1990 Haziran ayında petrolün varili dünyada 16 dolar civarında iken, Kuveyt'in işgalinden sonra bu fiyat 30 dolara kadar fırlamış, sonraları 25 dolar düzeyinde durulmuştur. Sanayi ve taşıma maliyetlerine yansıyan bu % 60 civarındaki artış, ülkemizde yavaşlamaya yüz tutmuş olan enflasyonu yeniden körüklemiş bulunmaktadır. 1990 yılı petrol faturamızın 500 milyon dolar artacağı resmi makamlarca ifade edilmektedir.

1990 Temmuz ayında perakende fiyatlar, bir önceki aya göre % 2,6 gerilemiş, toptan eşya fiyatları ise ancak binde 6 artmıştı. Ağustos ayı rakamlarının ise büyük bir artış göstermesi beklenmektedir.

Hükümet yetkilileri Körfez krizinden yararlanmak isteyecekleri karşı sert tedbirler uygulanacağını beyan etmektedirler. Bu beyanların ne derecede gerçekleşeceği bilinmemektedir. Kanımızca fiyat artışları önlenemeyecektir.

1990 Temmuz ayında bütçe açığının 5,3 trilyon TL olduğu açıklanmıştır. Kamu gelirlerinin giderlerine yetişememesinin, bütçe uygulamalarının aksamasına yol açacağı şüp-

hesizdir. Devletin bu açıkları kapamak için başvurduğu yollardan birisi de iç borçlanmadır. 1990 ortasında iç borç stokunun 49,1 trilyon TL'ye ulaşması, bu durumu doğrulamaktadır.

Bütün bu olumsuz manzaraya rağmen 1990 kalkınma hızının % 10'a ulaşacağı, bizzat Sayın Özal tarafından açıklanmıştır. İmalat sanayiindeki büyüme hızı, 1990'ın ilk 3 ayında, % 11,4 olmuştur.

TÜSİAD'ın 1990 yılı için tahminleri daha ihtiyatlıdır. Tarım üretiminin bu yıl geçen yıla göre daha iyi olması, sanayi ve hizmetler kesiminin de bu çizgiyi takip etmesi dolayısıyla 1990 yılında GSMH büyüme hızının % 6,1 olacağı tahmin edilmektedir.

Ülkemizdeki ekonomik canlılık ve ekonomi kesimlerindeki artan büyüme hızları karşısında, enflasyonun artışında beklenen hızlanmaya karşın, 1990'ın geçen yıla göre daha iyi bir yıl olması ümit edilmektedir. Bütçe açıkları ile dış ticaret açığının artmasına rağmen, genelde ekonomik gidişin olumlu olarak nitelendirilmesi mümkündür.

1990 Ağustos ayının başlıca ekonomik olayları aşağıda kısaca verilmektedir.

Bankalarla İlgili Olaylar

1990 Ağustos ayında ülkemizde 2 yeni yabancı banka kurulmuş, bir yabancı banka sahip ve isim değiştirmiş, bir kamu bankası ise sermaye artırımına gitmiştir. Bir başka deyişle, geçtiğimiz ay ülkemizde bankacılık alanında canlı bir dönem yaşanmıştır. 1 Ağustos 1990 tarihli Resmi Gazete'de yer alan Bakanlar Kurulu kararları şöyledir:

- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.'nun sermayesi 250 milyar TL'den 500 milyar TL'ye çıkarılmıştır.

- The First National Bank of Boston A.Ş.'nin 30 milyar TL sermaye ile kurulması kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 11 Ocak 1984 tarihli Kararı ile İstanbul'da şube açması kabul edilen The First National Bank of Boston'un mevcut İstanbul Şubesi, bu yeni kararlar, kurulacak bankaya devrolunacak ve ödenmiş sermayesi yeni bankanın sermayesine mahsup edilecektir.

- Midland Bank A.Ş. unvanlı bir bankanın 30 milyar TL sermaye ile kurulması kararlaştırılmıştır.

Öte yandan 21 Ağustos 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, merkezi Londra'da bulunan Standard Chartered Bank'ın, 21 Mayıs 1985 tarihli Kararname uyarınca Türkiye'de faaliyette bulunan İstanbul ve İzmir şubelerinin adlarının, Westdeutsche Landesbank (Europe) A.G. İstanbul Merkez Şubesi ve İzmir Şubesi olarak değiştirilmesi ve faaliyetlerini bu ad altında sürdürmeleri kabul edilmiştir.

Yabancı Sermaye Çerçeve Kararında Değişiklik

28 Ağustos 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 4'üncü maddesinin bazı bentleri değiştirilmiştir. Bu değişikliklere göre:

- Toplam yabancı sermaye tutarı 150 milyon ABD Doları'nı aşan müracaatların ön in-

celemesi Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılır ve Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulur.

- Türk kuruluşlarının yurt dışından yapacakları lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları ile yabancı sermayeli kuruluşların orta ve uzun vadeli dış yatırım kredi anlaşmalarını inceleme ve onaylamaya; özel sektör kuruluşlarının yabancı personel çalışmalarına ilişkin esasları belirlemeye DPT yetkilidir.

- Yabancıların, Türk şirketlerinin hisselerini alış ve satışları ile yabancı sermayeli kuruluşların tasfiye ve birleşme işlemleri DPT tarafından incelenerek karara bağlanır. Ancak, kambiyo mevzuatının ilgili hükümlerine göre satın alınan hisseler, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre tescil edilmedikçe, bu karar dışındadır.

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kararında Değişiklik

28 Ağustos 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kararı'nda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle, Fon'un kaynaklarının oluşturulması, Fon kesintilerinin yaratılması, KKD Fonu'ndan yatırımlara ödenecek destekleme primleri dışında yapılacak ödemelere ilişkin esaslar yeniden düzenlenmiştir. Aynı Resmi Gazete'de, KKD Fonu hakkında 8 No.lu Tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğ ile 6 No.lu Tebliğ'in bazı maddeleri de Fon Kararı'ndaki değişikliklere göre yeniden düzenlenmiştir.

Hisse Senetlerinin Bastırılması Tebliği

15 Ağustos 1990 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Sermaye Piyasası Kurulu Kararı'na göre, Borsa'da işlem gören hisse senetleri, ilgili ortağın talebi üzerine İMKB aracılığı ve kontrolünde bastırılabilir. Ayrıca, "Hisse Senetlerinin Şekil Şartlarına İlişkin Tebliğ"e uygun olarak bastırılmamış hisse senetlerinin 31 Aralık 1992 tarihine kadar yeni baskılarıyla değiştirilmesi gerekmektedir.

Zamlar Devam Ediyor

- Yassı hadde mamullerine 7 Ağustos 1990 tarihinde % 3,1 ile % 5,8 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır. Teneke, soğuk sac, sıcak sac ve levha fiyatları Erdemir tarafından yeniden düzenlenmiştir.

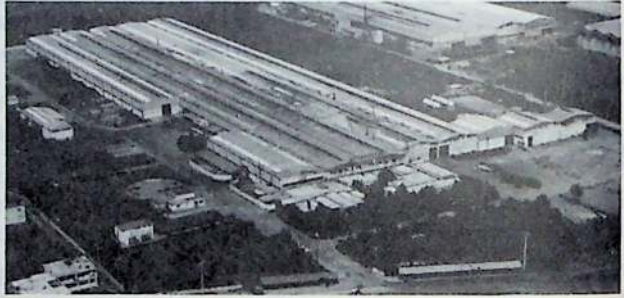
- Petrol ürünleri 1990 Ağustos ayında iki defa zam görmüştür. Akaryakıt fiyatlarına, 8 Ağustos'ta yapılan ve % 10 ile % 15 arasında değişen oranlardaki zamdan sonra, 24 Ağustos 1990 günü yeniden % 19 ile % 23,5 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır. Böylece benzin, motorin ve tüpgaz fiyatları yükselmiştir. Bu zamların ulaşım ve üretim maliyetlerini çok olumsuz etkilemesi normaldir. Nitekim, akaryakıt zamlarından sonra uçak biletlerine % 25, şehir içi ulaşım ücretlerine ise % 50'ye varan zamlar yapılmış bulunmaktadır.

- Çay fiyatlarına 10 Temmuz 1990'da yapılan zamdan sonra, 27 Ağustos 1990'dan itibaren % 14 zam daha yapılmıştır.

- Elektrik fiyatlarına kademeli olarak yapılan zammın 6'ncı dilimi 1 Eylül 1990 tarihinden itibaren % 2 olarak yürürlüğe girmiştir.

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LAŞTİK TELİ

Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No:27 80040-İstanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

Yeni Yayınlar

M. TARIK YAŞA

PAZARLAMA VE DAĞITIM ARAŞTIRMALARI

NEYZİ, Dr. Nezh H.; PEVA Yayınları,
İstanbul 1990, (büyük boy) 240
sayfa, (KDV dahil) 20.000 TL (*)

Sayın Dr. Nezh H. Neyzi'yi bir başka yapıtı nedeniyle okurlarımıza daha önce tanıtmıştık (**). O yazıda kendisinin, yurt içinde ve dışında öğrenim görmüş bir iktisatçı ve işletmeci olmanın ötesinde iyi bir eğitmen, araştırmacı, girişimci, yönetici, yazar ve sosyal ilişkilerde ufku geniş bir aydın olduğundan söz etmiştik. Sayın Neyzi'yi 1960'lardan bu yana tanırız. Yüksek öğretimde 30 yıl hocalık yaptıktan ve 1982'de emekli olduktan sonra eğitimle ilgisinin kesildiğini sanıyorduk. Yanılmışız. Onun seçkin niteliği kendi deyimi ile "öğretmenlik"tir. "Öğretmenlik"ten vazgeçmeye de hiç mi hiç niyetli değildir. Nitekim,

(*) Kitabı satın almak isteyenler "PEVA Han, İstiklal Cad. No.78; 80080 Beyoğlu - İstanbul" adresine başvurmalıdırlar. Telefon: 149 89 24 - 151 00 53.

(**) Bkz.: Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Şubat 1988, Sayı 2, sayfa 61. Aynı yazının "PENDİK - Devletçilik, Karma Ekonomi, Özel Sektör" adlı yapıtının tanıtım yazısı.

uzmanlık dalı ile ilgili son kitabı olan "Pazarlama ve Dağıtım Araştırmaları"nı da "öğrencilerine" armağan etmiştir.

Yazar "Önsöz"de kitabın yazılış öyküsünü anlattıktan sonra; "..... Türkiye'nin ekonomisi ve sosyal yapısı çok değişti, daha da değişecek. İşletmecilikte Pazar Araştırmaları gittikçe daha fazla önem kazanacak ve yönetimin bir parçası olacak. Kitabımı bu nedenle yazdım ve onu öğrencilerime şundum." demektedir.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. "Pazarlama ve Dağıtım Araştırmaları Prensipleri" üzerinde durulan birinci bölümde üç ayırım yer almaktadır: "Türkiye'de Pazarlama Araştırmaları Tarihçesi", "Pazarlama ve Dağıtım Araştırmaları Prensipleri", "Pazarlama ve Dağıtım Araştırmaları Kuruluşları". Konuya ilgi duyanlar için "tarihçe" baştan sona altı çizilerek okunması gereken bir ayırımdır. "Pazarlama" sözcüğünün ilk kez kullanılmasından, "pazarlama araştırmaları" uygulamalarının başlaması ve yaygınlaşmasına, sonuçta Pazarlama ve Kamuoyu Araştırmaları Derneği'nin kurulmasına kadar geçen, yazarın da içinde yaşadığı yaklaşık 40 yıl, bu ayırımda özetlenmektedir. İçeriği gereği teorik ağırlıklı olan ikinci ayırımda; pazarlama araştırmalarının işin başarılı olmasına katkıda bulunduğu "on yön" sırasıyla söy-

le açıklanmaktadır: "Önemli pazarlama sorunlarını ortaya çıkarır, Pazardaki genel gelişmeleri izler, Kârlı alanları saptar, Zararlı alanları gösterir, Pazardaki değişimleri izler, Satış teşvik için kullanılır, Üretim maliyetlerini azaltmada kullanılır, Gerekli teknik araştırmaları yönlendirir, Örgütte çalışanları işe bağlar, Çalışma alanının ilginç yanlarını ortaya çıkarır". Üçüncü ayırmda ise araştırma yaptıran kuruluşlar hakkında genel bilgiler verilmektedir.

"Türkiye'de Pazarlama ve Dağıtım Uygulamaları" başlıklı ikinci bölüm, kitabın ağırlıklı bölümü olup şu ayrımlardan oluşmaktadır: "Pazarlama Araştırmaları Uygulamaları", "Pazarlama Araştırmalarının Başlangıcı", "Durumun Saptanması", "Ön Araştırma", "Pazar Araştırmalarının Planlanması", "Bilgi Toplama Hazırlığı", "Örnekleme Prensipleri", "Pazarlama Araştırmaları Örnek Hazırlaması", "Bilgi Toplama Formlarının Hazırlanması, Deneysel Anketi ve Maliyet Hesapları", "Araştırma Anketi Uygulaması ve Kontrol", "Türkiye'de Bilgi Kaynakları", "Bilgilerin Bölümlenmesi ve Açık Soruların Dökümü", "Bilgi İşlem'e Hazırlık ve İlk Sonuçların Alınması", "Bilgilerin Dökümü ve İncelenmesi (Değerlendirme)", "Raporun Hazırlanması", "Raporun Sunulması ve İzlenmesi".

Üçüncü bölüm "Pazar Araştırma Alanları ve Özel Araştırmalar"a ayrılmıştır. Bu bölümün ayırım başlıkları şöyledir: "Reklam Araştırmaları", "Tüketici ve Aracı Panelleri Teknikleri", "Satış ve Dağıtım Araştırmaları", "Ürün Araştırmaları", "Uzun Vadeli Tahmin Araştırmaları", "Nitel (Kalitatif) Araştırma Yöntemleri", "Nitel (Kantitatif) Araştırma Yöntemleri", "Güdülenme (Motivasyon) Araştırmaları", "Endüstriyel ve Kurumsal Pazarlama Araştırmaları", "Kamuoyu Araştırmaları".

Kitap, konuya ilişkin yerli ve yabancı yapıtlar; yazı, istatistik, bülten vb. oluşan geniş bir "Kaynakça" ve onu izleyen "Ek-

ler" ile son bulmaktadır. "Ekler"de; "Pazarlama ve Kamuoyu Araştırmaları Derneği Tüzüğü", "Soru Formu Örneği (Sual Varakası)" ve "Aile Tüketim Paneli Formu" verilmektedir.

Yazar kitabını hazırlarken yabancı kaynaklardan yararlanmış, ancak kendi pazarımızdan örnekler vererek Türk okuruna uygun bir model geliştirmiştir. Yapıtını, üniversite hocalığının yanı sıra, katıldığı ulusal ve uluslararası kongre, seminer ve konferanslardan, iş hayatında edindiği deneyimlerden de yararlanarak, sade bir dille kaleme almıştır.

Alanında bir boşluğu doldurduğu kuşkusuz olan bu kitap, sadece meslek ya da görevleri gereği konu ile ilgilenenler için değil, üniversite ve yüksek okulların işletme fakülteleriyle enstitülerinde lisans ve lisans üstü öğrenim gören öğrenciler, bilgilerini tazelemek isteyen her kademedeki yöneticiler için de çok yararlı bir kaynaktır. Bu nedenle kitabı okumalarını tüm okurlarımıza tavsiye ederiz.

Sayın Dr. Nezir H. Neyzi'yi, bu değerli yapıtı Türk kitaplığına kazandırdığı için kutlar, uzmanlık alanında yeni çalışmalarını bekleriz.

◆ Güçlkle kazanan, saklamasını daha iyi bilir.

İngiliz Atasözü

◆ Açlığı tanımayan, tokluğu öğrenemez.

İsveç Atasözü

◆ Kendi günlerinde yaşamaktan feragat edip gelecektekilerin bir parçası olanlar, çok kuvvetli ve müstesna kimselerdir.

Milovan Djilas

◆ Ülkeler verimli oldukları oranda değil, özgür oldukları oranda gelişirler.

Montesquieu

Türk bankacılığında yeni bir boyut: Nixdorf teknolojisi.

Bütün dünyada ve Türkiye'de, hem teknoloji hem de iş dünyası için zaman boyutu giderek değer kazanıyor. Bilginin hızla işlenmesi, sonuçların hemen somutlaştırılması ve bunun mümkün olduğunca çok birime aynı zamanda yansıtılması...

Bu yüzden bankacılık çok yönlü bir alan: Ulusal ve uluslararası düzeyde uzmanlaşmayı gerektiriyor. Bir yandan günlük ve tekdüze, bir yandan da son derece karmaşık.

Bu zorlukların içinden çıkabilmek için, bütün dünyada birçok banka, Nixdorf'un Bütünsel Bankacılık Çözümü'ne başvuruyor. Özel olarak bankaların gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmış bir donanım ve yazılım birleşimi; buna ek olarak hizmet ve eğitim... Nixdorf'u bütün dünyaya tanıtan ve tercih nedeni yapan özellikler gelişen Türk Bankacılığında da başarının yolunu çiziyor. Dostlarıyla ilişkileri her gün daha çok gelişen Türkiye'nin birçok önemli bankasında Nixdorf'un Bütünsel Çözümü'nden yararlanılıyor. Türkler ve Almanlar, aynı değeri, aynı zaman içinde aynı hızı ve çözümleri paylaşıyorlar.

Bankacılar, bütünsel haberleşme sistemlerinin bir parçası olarak işleyebilecek bilgisayar istiyor. Bilgisayara sahip olmak da yeterli değil. Bunun ötesinde o bilgisayar sisteminin arkasında deneyimi ve bilgisiyyle sürekli destek olacak bir kuruluş gerekiyor.

Nixdorf, donanım alanında modüler yapıya sahip. Teknolojinin gelişimine paralel olarak eski modül yenisiyle değiştirilebiliyor.

Aynı işlem, yazılımdaki gelişmeler için de geçerli. Evet, Nixdorf bilgisayar hep genç kalır ve uzun bir süre donanım ve yazılım yatırımı korunmuş olur.

Avrupa bankalarının yarısından fazlası Nixdorf'la çalışıyor. Bütün dünyada 150.000'in üzerinde terminal, bankalarda hizmet vermeyi sürdürüyor.

Bütün bankacılar Nixdorf'u tanır.

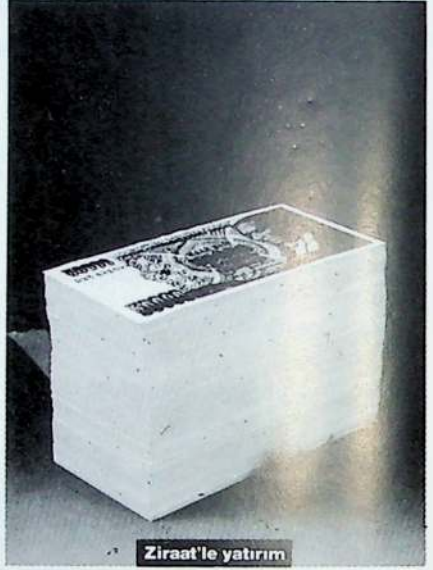
Şimdi siz de tanıyorsunuz.

**Türk-Alman dostluğu
geleceğe bakıyor.**

NIXDORF
COMPUTER

Yanlış yatırım

Ziraat'le yatırım

YATIRIMDA ZİRAAT FARKI

Yatırımda farkı yaratan, tecrübe, uzmanlık, hızlı ve doğru yönlendirmedir.

Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü ile çalışanlar bunu iyi bilir.

Çünkü, Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü'ne geldiğinizde sermaye piyasasında uzman yatırım profesyonellerini yanınızda bulursunuz. Ziraat tecrübesiyle ve "otomasyon hızıyla" hizmet alırsınız.

Tüm yatırımlarınız için siz de Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü'ne danışın. Yatırımda Ziraat farkının avantajlarıyla kazanın.

Siz yatırımcılara, Ziraat Menkul Değerler Müdürlüğü hangi hizmetleri sunuyor?

- Bilgi Bankacılığı • Ziraat Altını • Yatırım Fonları I,II,III, ve IV
- Underwriting Hizmetleri • Hisse Senetleri
- Finansman Bonusu • Özel Sektör Tahvilleri • Hazine Bonoları
- Devlet Tahvilleri • Borsa İşlemleri • Portföy Yönetimi
- Gelir Ortaklığı Senetleri.

T.C. ZİRAAT BANKASI MENKUL DEĞERLER MÜDÜRLÜĞÜ

Adres: Profesör Kazım İsmail Gürkan Caddesi No. 40 34410/
Cağaloğlu - İSTANBUL

Telefon: 512 08 20-24, 519 45 70-72 Fax: 528 31 35-36

T.C. ZİRAAT BANKASI

ZİRAAT SİZİN İŞKİLERİNİZİN MÜHÜRÜDÜR